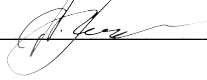

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного бізнесу та країнознавства

ДО ЗАХИСТУ

завідувач кафедри туристичного
бізнесу та країнознавства
доц. Парфіненко А.Ю.

_____

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: «ЕНЕРГЕТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ КРАЇН ПЕРСЬКОЇ
ЗАТОКИ»

Виконала: студентка 2 курсу, групи УКС-61
спеціальності 291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та регіональні студії»

Імомова Каміла Курбонівна

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник: к.і.н., доц. Онацький М.Ю.

_____ (прізвище та ініціали)

Рецензент: к.е.н., доц. Марченко І.С.

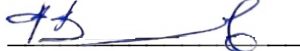
_____ (прізвище та ініціали)

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Голова Екзаменаційної комісії

_____ (підпис)

Велієв Фаріз

_____ (прізвище та ініціали)

Харків – 2023 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного бізнесу та країнознавства
Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень) другий
(магістерський)
Напрямок підготовки
Спеціальність 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

ЗАТВЕРДЖУЮ
завідувач кафедри
туристичного бізнесу
та країнознавства
Доц. Парфіненко А.Ю.

“15” грудня _____ 2023 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ (ПРОЕКТ)

Імомова Каміла Курбонівна

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи «Енергетична дипломатія країн Перської затоки»

керівник роботи Онацький Максим Юрійович, к.іст.н., доцент
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від № 4002-5/1674 від 07.08.2023

2. Строк подання студентом роботи 20.11.2023 р.

3. Перелік питань, які потрібно розробити

Проаналізувати нормативно-правову базу роботи. Розглянути наукову базу роботи. Скласти соціально-економічний та політичний профіль країн Перської затоки. З'ясувати гео економічне значення регіону Перської затоки. Дослідити енергетичну дипломатію як складову економічного співробітництва держав Перської затоки. Проаналізувати сучасні тенденції

розвитку енергетичної дипломатії країн Перської затоки. Дослідити сценарії розвитку енергетичної дипломатії країн Перської затоки у XXI ст. Розглянути стан та перспективи розвитку співпраці України та країн Перської затоки в енергетичній галузі.

План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Розділ 1. Науково-теоретичні аспекти проблеми дослідження
2	Розділ 2. Енергетичний фактор у політиці держав Перської затоки
3	Розділ 3. Проблеми та перспективи розвитку енергетичної дипломатії держав Перської затоки
4	Висновки
5	Список використаних джерел

5. Дата видачі завдання: 15.09.2022 р.

Студент

підпис

Імомова К.К.
ініціали, прізвище

Керівник роботи

підпис

Онацький М.Ю.
ініціали, прізвище

АНОТАЦІЯ

Імомова К. Енергетична дипломатія країн Перської затоки.

Роботу присвячено вивченню розвитку енергетичної дипломатії в країнах Перської затоки. У першому розділі роботи розкривається та аналізується нормативно-правова та наукова база роботи. Проаналізовано праці вчених ліберальної та реалістичної шкіл теорії міжнародних відносин. Складено соціально-економічний та політичний профіль країн Перської затоки.

У другому розділі розглянуто геоекономічне значення регіону Перської затоки. Здійснено аналіз особливостей енергетичної політики країн регіону. Досліджено енергетичну дипломатію як складову економічного співробітництва країн Перської затоки.

Третій розділ роботи присвячено дослідженню проблем та перспектив розвитку енергетичної дипломатії держав Перської затоки. Проаналізовано основні тенденції розвитку енергетичної дипломатії країн Затоки. Розглянуто фактори, що впливають на еволюцію енергетичної дипломатії в державах регіону. Досліджено сценарії розвитку енергетичної дипломатії країн Перської затоки у XXI ст. Окрема увага приділяється вивченню стану та перспектив співпраці України з країнами Перської затоки в енергетичній сфері. Виявлено стратегічні шляхи розвитку співпраці між Україною та державами Затоки в контексті їх енергетичної безпеки та диверсифікації джерел енергопостачання.

ABSTRACT

Imomova K. Energy diplomacy of the Gulf States.

The work is devoted to the study of the development of energy diplomacy in the Persian Gulf countries. The first section of the work reveals and analyzes the legal and scientific basis of the work. The works of scientists of the liberal and realist schools of the theory of international relations are analyzed. A socio-economic and political profile of the Persian Gulf countries of the region has been compiled.

The second chapter examines the geoeconomic significance of the Persian Gulf region. An analysis of the features of the energy policy of the countries of the region was carried out. Energy diplomacy as a component of the economic cooperation of the Persian Gulf countries has been studied.

The third section of the work is devoted to the study of problems and prospects for the development of energy diplomacy of the Persian Gulf states. The main trends in the development of energy diplomacy of the Gulf countries are analyzed. Factors affecting the evolution of energy diplomacy in the states of the region are considered. The scenarios of the development of energy diplomacy of the Persian Gulf countries in the 21st century were studied. Particular attention is paid to the study of the state and prospects of Ukraine's cooperation with the Persian Gulf countries in the energy sector. Strategic ways of developing cooperation between Ukraine and the Gulf states in the context of their energy security and diversification of energy supply sources have been identified.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Науково-теоретичні аспекти проблеми дослідження	5
1.1 Нормативно-правова база роботи.....	5
1.2 Енергетична дипломатія як об'єкт наукових досліджень	11
1.3. Соціально-економічний та політичний профіль країн Перської затоки.....	16
Розділ 2. Енергетичний фактор у політиці держав Перської затоки.....	23
2.1 Перська затока: гео економічне значення регіону	23
2.2 Особливості енергетичної політики держав Перської затоки	31
2.3 Енергетична дипломатія як складова економічного співробітництва країн Перської затоки	37
Розділ 3. Проблеми та перспективи розвитку енергетичної дипломатії держав Перської затоки	45
3.1. Сучасні тенденції розвитку енергетичної дипломатії країн Перської затоки	45
3.2 Енергетична дипломатія держав Перської затоки в XXI ст.: сценарії розвитку	54
3.3. Стан та перспективи розвитку співпраці України та країн Перської затоки в енергетичній галузі.....	59
Висновки.....	66
Список використаних джерел	70

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Енергетична дипломатія країн Перської затоки істотно впливає на тренди світового енергетичного ринку та на світову економіку в цілому. Арабські країни Перської затоки займають важливе місце на світових енергетичних ринках завдяки значним запасам нафти та газу. Так, на Саудівську Аравію, Об'єднані Арабські Емірати, Катар, Кувейт, Оман і Бахрейн, припадає близько третини світових запасів нафти та більше п'ятої частини запасів природного газу. У зв'язку з цим актуального значення набуває вивчення особливостей енергетичної дипломатії країн Перської затоки.

Дослідження цієї теми також важливе в контексті вибудовування зовнішньополітичної стратегії України з кількох причин. Україна виявляє зацікавленість у диверсифікації джерел постачання енергії. Розуміння перспектив співпраці з країнами Перської затоки може стати важливим етапом в розвитку енергетичної стратегії України. В зв'язку з цим, використання досвіду енергетичної дипломатії країн Перської Затоки сприятиме удосконаленню розвитку енергетичної дипломатії в Україні та підвищенню її результативності і ефективності.

Об'єкт дослідження – енергетична дипломатія держав Перської затоки.

Предметом дослідження виступають дипломатичні практики в сфері енергетичної політики країн Перської затоки.

Метою цього дослідження є аналіз енергетичної дипломатії держав Перської затоки.

Для досягнення поставленої мети автор ставить наступні **завдання**:

- проаналізувати нормативно-правову базу роботи;
- розглянути наукову базу роботи;
- дослідити концепції енергетичної дипломатії;
- розглянути соціально-економічний та політичний профіль країн Перської затоки;

- з'ясувати гео економічне значення регіону Перської затоки;
- проаналізувати енергетичну дипломатію як складову економічного співробітництва країн Перської затоки;
- розглянути сучасні тенденції розвитку енергетичної дипломатії країн Перської затоки;
- дослідити сценарії розвитку енергетичної дипломатії країн Перської затоки у XXI ст.;
- охарактеризувати стан та перспективи розвитку співпраці України та країн Перської затоки в енергетичній галузі.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові методи дослідження, в тому числі: метод аналізу і синтезу; опис, узагальнення, порівняльний метод (визначення відмінностей між економічним та безпековим спрямуванням енергетичної дипломатії); історичний метод (розгляд історичної ретроспективи розвитку енергетичної дипломатії та її принципів).

Характеристика основної частини тексту роботи. У першому розділі кваліфікаційної роботи магістра розглянуто поняття «енергетичної дипломатії»; надана характеристика цього явища, виходячи з праць вчених, які представляють основні наукові теоретичні школи міжнародних відносин.

Другий та третій розділ роботи присвячено аналізу особливостей енергетичної дипломатії держав регіону Перської затоки та перспектив співпраці цих країн з Україною у енергетичній сфері.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків і списку використаних джерел. Список налічує 90 найменувань. Загальний обсяг роботи становить 83 сторінки, з яких основного тексту – 69 сторінок.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Нормативно-правова база роботи

Аналізуючи нормативно-правові засади роботи, слід зазначити, що в своїй дипломатичній діяльності країни Перської затоки керуються як міжнародним кодифікованим правом (міжнародно-правові норми, які містяться у міжнародних угодах), так і доктринальними тлумаченнями шаріату.

Відповідні міжнародні організації та прийняті в їх рамках договірні зобов'язання існують як на регіональному (ОПЕК), так і на глобальному (ООН) рівнях і утворюють єдиний універсальний нормативно-правовий механізм. Для створення міжнародно-правової бази метою якої є регулювання енергетичної дипломатії в рамках універсальних та спеціалізованих міжнародних організацій були укладені міжнародні акти, які мають як рекомендаційний, так і зобов'язальний характер.

До глобального механізму, який забезпечує інформаційне поле для нормативно-правового регулювання в енергетичній сфері, належить Ініціатива прозорості видобувних галузей (далі — ІПВГ). Ця Інституція встановлює «Глобальний стандарт сприяння відкритому та відповідальному управлінню природними ресурсами» Відповідно до Стандарту ІПВГ складає тематичні звіти, які включають фінансову інформацію щодо витрат компаній на видобуток ресурсів, а також прибутки урядів від видобутку та продажів. Ці звіти покликані сприяти прозорості та чесній конкуренції [15].

Міжнародною інституцією, яка опікується питаннями енергетичної політики є ООН. Незважаючи на те, що відповідно до Статуту ООН сприяння конкретно енергетичній дипломатії та енергетичній безпеці не входять безпосередньо до компетенції Організації, вона все більше уваги приділяє проблемам глобального діалогу між споживачами та виробниками енергоносіїв.

Виходячи із загальних цілей ООН, деякі аспекти цих проблем стали включатися до порядку денного ряду форумів, що проводяться в рамках ООН з середини 70 років ХХ ст. [39]. У результаті на початку 1976 року у Парижі під егідою ООН було проведено представницьку міжнародну конференцію, основну увагу якої було зосереджено на енергетичних, сировинних та фінансово-економічних глобальних проблемах. За її підсумками були створені постійно діючі комісії, які, однак, не змогли перетворитися на постійно діючі органи з формулювання та обговорення проблем споживачів та виробників енергоносіїв по лінії широкого та комплексного діалогу між багатими та бідними державами [28, с. 489].

Згідно Положення прийнятого на дванадцятій сесії Комісії ЄЕК ООН зі стійкої енергетики, яка пройшла у 2002 р., до компетенції постійно діючих комісій була віднесена наступна діяльність [33, с.7]:

- періодичний обмін думками щодо проблем енергобезпеки та сталої енергетики;
- проведення аналізу надійності даних про енергопостачання та діяльність галузей, що мають відношення до забезпечення енергобезпеки, з метою підвищення ступеня транспарентності та ефективності енергетичних ринків;
- продовження роботи з оцінки енергобезпеки та енергоефективності.

Важливі наслідки для трансформації енергетичної дипломатії мала відома Конференція ООН з проблем навколишнього середовища та розвитку, яка відбулась у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро. Вона відзначилася прийняттям Рамкової конвенції ООН щодо зміни клімату та рішенням про створення Комісії з питань сталого розвитку. У Конвенції було наголошено, що головною причиною зміни клімату є парникові гази. Насамперед це продукти згоряння нафти, вугілля та газу. Було вирішено розвивати міжнародний енергетичний діалог для переходу до більш чистих, альтернативних джерел палива. Усі країни Перської затоки є членами Рамкової конвенції ООН щодо зміни клімату [16].

З посиленням ідей про необхідність розвитку альтернативних джерел енергії актуальною для країн Перської затоки стали нормативні документи іншої міжурядової організації — МАГАТЕ [115]. Важливим документом у цьому контексті є Статут МАГАТЕ та міжнародні конвенції. Зокрема, вони містять визначення такого поняття, як «ядерна безпека» [17]. Одним із найважливіших інструментів МАГАТЕ є стандарти цієї організації, на основі яких розробляються національні нормативні правові акти про безпечне поводження з ядерними матеріалами, експлуатаційну безпеку ядерних об'єктів, радіаційний захист, зупинку та демонтаж встановлених ядерних об'єктів, утилізацію спеціального обладнання, контроль за ядерною безпекою, радіаційний захист тощо.

Дана проблема набуває особливо актуального значення у зв'язку з тим, що країни Перської затоки планують збільшити частку атомної енергетики в загальному виробництві електроенергії з 7% у 2023 р. до 25% у 2030 р. [8]. Це насамперед пов'язано з тим, що нафта та газ є невідновлюваними ресурсами, і їх запаси в регіоні дуже обмежені.

Усі країни Перської затоки є членами МАГАТЕ, тому у всіх країнах регіону діють правила, які регулюють ядерну безпеку. Ці правила містять вимоги до проектування, будівництва, експлуатації та обслуговування атомних реакторів. Вони також передбачають заходи щодо запобігання ядерним аваріям та захисту від ядерного тероризму [113].

Інституційною основою глобальної системи енергетичної співпраці прийнято вважати Міжнародне енергетичне агентство (МЕА). Документом, який визначає загальні принципи енергетичної політики країн-учасниць Агентства є Міжнародна енергетична хартія від 2015 р. Хартія передбачає, що енергетична система повинна бути стабільною, доступною та чистою [12].

Важливою інституцією, діяльність якої покликана сприяти розвитку нових технологій, забезпеченню розвитку екологічно чистих джерел енергії та енергоефективності є Міжнародне агентство з відновлюваних джерел енергії (далі – IRENA) [106]. Воно було утворено для задоволення чотирьох

базових потреб країн-членів: енергетичної безпеки; економічного розвитку; вирішення екологічних проблем; залучення до співпраці у світовому масштабі» [84, с.160].

Важливими документами, де відображені пріоритети та цілі діяльності IRENA, є:

- Стратегія IRENA на 2021 – 2025 рр. – документ, який визначає основні цілі та пріоритети діяльності IRENA на найближчі п'ять років. Стратегія передбачає, що ВДЕ повинні становити не менше 50% світового виробництва електроенергії до 2030 р.
- Міжнародний кодекс з відновлюваних джерел енергії від 2018 р. – документ, який встановлює стандарти і правила для розробки, будівництва та експлуатації ВДЕ-проектів. Кодекс має на меті сприяти безпечному та ефективному використанню ВДЕ.
- Рамкова угода IRENA про сприяння інвестиціям у відновлювані джерела енергії від 2016 р. – документ, який спрямований на залучення інвестицій у ВДЕ. Угода передбачає створення платформи для співпраці між урядами, приватним сектором та міжнародними організаціями.

Міжнародною організацією, яка об'єднала країн-експортерів нафти (передусім з регіону Перської затоки) стала ОПЕК [44]. ОПЕК приймає рішення, які спрямовані на забезпечення підтримки енергетичного суверенітету країн Перської затоки, а також на зміцнення геоекономічного впливу держав даного регіону [21]. В межах своєї діяльності ОПЕК публікує документи, які відображають основні напрями її роботи. Серед них:

- Резолюції ОПЕК – це рішення, які приймаються на засіданнях ОПЕК. Вони можуть стосуватися різних аспектів діяльності ОПЕК, таких як ціни на нафту, обсяги видобутку нафти та співпраця з іншими країнами.
- Декларації ОПЕК – це колективні заяви, які підсумовують саміти ОПЕК. Кожен саміт завершується виданням Урочистої декларації, в якій викладаються принципи, якими керуватиметься майбутня робота

Організації. Серед основних напрямів: необхідність вирішення проблеми бідності; екологічних проблем; забезпечення суверенітету країн-членів ОПЕК над своїми природними ресурсами.

- Міжнародні угоди, підписані ОПЕК – це угоди, які ОПЕК підписує з третіми країнами або міжнародними організаціями. Ці угоди стосуються різних аспектів, таких як співпраця в галузі енергетики, інвестиції в нафтогазову галузь та охорона навколишнього середовища. Прикладом є Декларація про співпрацю з 11 країнами-експортерами нафти, які не входять в ОПЕК [21].

Переходячи до аналізу актів національного законодавства зауважимо, що для держав Перської затоки основним джерелом права є шариат. На перший погляд, закони та звичаї шариату лише побіжно торкаються питань енергетичної дипломатії. Однак у відомому хадісі, який повідомляє Абу Дауд, стверджується, що «мусульмани є партнерами в трьох речах: у воді, зелених пасовищах і вогні» [59].

Вчені тлумачать слово вогонь (аль-Наар) як будь-який ресурс, який може генерувати енергію, але головним чином як вуглеводні. Цей хадіс підтверджує, що співробітництво в енергетичній сфері було і залишається основним напрямом регіональної дипломатії.

Цей хадіс інтерпретується по-різному серед країн регіону. У Перській затоці сунізм є домінуючою конфесією, за винятком Ірану та Іраку. У сунітському ісламі школи релігійної юриспруденції (мазхаб) мають різні погляди на порядок долучення до енергетичної співпраці міжнародних партнерів.

Представники школи Малікі вважають, що корисні копалини, включаючи нафту, не можуть видобуватися третіми країнами, тоді як представники школи Ханафі стверджують, що право на видобуток корисних копалин може належати третім державам, якщо вони платять гонорари (інвестиції) [45, с. 148-149]. Шіїтська школа Джафарі взагалі забороняє допуск третіх держав до вуглеводневих ресурсів.

Крім того, питання особливостей енергетичної дипломатії розглядали і багато ісламських релігійних мислителів. Один із найвпливовіших сунітських релігійних лідерів – Карадаві, виступав за використання нафти як дипломатичної зброї. Під час інтерв'ю катарській газеті у вересні 2002 р. єгипетський теолог, пов'язаний з «Братами-мусульманами», стверджував, що арабські та мусульманські країни можуть чинити тиск на Захід, припинивши або скоротивши видобуток нафти на певний період [119].

Карадаві також стверджував, що «необхідно витратити кошти, отримані від продажу нафти, в інтересах мусульман, включаючи інтереси бідних та інших нужденних груп» [120]. Крім того, він вважає, що іноземні корпорації, які займаються розробкою та експортом нафти та газу, зобов'язані платити закят (милостиню) у розмірі однієї п'ятої, оскільки ці мінеральні ресурси є ріказом, тобто вони були закопані в землі під час джахілії (тобто доісламського періоду).

Шіїтські інтелектуали також обговорювали важливість нафтової співпраці. У своїй відомій книзі «Наша економіка» іракський шіїтський священнослужитель Мохаммад Бакір ас-Садр писав про видобуток нафти в ісламській економічній системі. За його словами, «нафта є однією з речей спільного обміну між світовим співтовариством. Іслам не визнає заборону будь-чиєму привласненню їх і володіння ними... нафта потрапляє в орбіту суспільного надбання людства» [49, с. 112-113].

Незважаючи на фундаментальні розбіжності сунітських і шіїтських релігійних лідерів, вони поділяють схоже розуміння енергетичної дипломатії. Усі вони розглядають енергетичні ресурси як фундамент для співпраці та відзначають важіль їх впливу.

1.2 Енергетична дипломатія як об'єкт наукових досліджень

Обрана для дослідження тема знайшла певне висвітлення у науковій літературі. У цьому підрозділі ми пропонуємо розглянути окремі праці вчених та сутність енергетичної дипломатії відповідно до їх наукових позицій.

Вчені трактуючи сутність, особливості та інструменти дипломатичної діяльності, розглядають енергетичну дипломатію через призму основних наукових теоретичних шкіл. До основних шкіл теорії міжнародних відносин належать школи реалізму та лібералізму. В рамках кожної з цих шкіл побудована своя концепція дипломатичної теорії, енергетичної парадигми та патерни реакції дипломатів в різній політичній обстановці [104].

В історичній ретроспективі першою школою, з позиції якої був досліджений зміст поняття енергетичної дипломатії, стала школа лібералізму. Для ліберальної традиції, найяскравішими представниками якої є В. Вілсон, Дж. Най, Р. Кеохейн, характерним є визначення дипломатії, у тому числі її енергетичної складової, з точки зору інституціональної взаємодії [96; 50; 51].

Згідно з ліберальною традицією, країни концентрують зовнішньополітичні зусилля на налагодженні дипломатичних взаємин між собою та створенні інститутів наднаціонального та/або глобального управління для вироблення єдиної максимально вигідної для всіх акторів енергетичної політики і врегулювання спорів. Результатом цього процесу є зміна структури світового порядку.

Передумовами для побудови ліберальної енергетичної парадигми світопорядку виступають наступні фактори:

- намагання провідних держав світу захистити свої національні інтереси шляхом проведення глобальних структурних змін;
- здатність найбільш впливових держав світу переконати всіх акторів у корисності для них запропонованого варіанта світопорядку.

Варто зазначити, що серед українських вчених домінує ліберальна позиція визначення поняття енергетичної дипломатії. Так, М. Гончар визначає

енергетичну дипломатію в зв'язку із використанням зовнішньої політики для забезпечення доступу до постачання енергії за межами країни та сприяння співпраці (головним чином двосторонньої) в сфері енергетики. Таким чином, головною метою енергетичної дипломатії він бачить забезпечення країною доступу до енергії через сприяння двосторонній співпраці [11, с. 28].

Б. Айріян навпаки, визначив енергетичну дипломатію як стратегію багатостороннього співробітництва в цілях максимізації національних інтересів за рахунок стабільного енергопостачання (для країн-імпортерів енергоносіїв) і попиту (для країн-експортерів енергоносіїв). Таким чином головною метою енергетичної дипломатії за Б. Айріяном є стабільне постачання енергії на основі багатостороннього співробітництва [1, с. 3].

Ггандір Х., Кісь С. та Петренко В. визначили енергетичну дипломатію як комплексний підхід до знаходження найоптимальніших алгоритмів, як правильно та ефективно позиціонувати Україну на глобальному та регіональних енергетичних ринках і просувати національні інтереси в енергетиці. Таким чином відповідно до авторської позиції, головною метою енергетичної дипломатії є правильне позиціонування країни на глобальних та регіональних енергетичних ринках [6].

Початок ресурсних війн та періодичне загострення ситуації на Близькому Сході відобразились на актуальності розгляду енергетичної дипломатії через призму реалістичної школи, де категорії безпеки та національного інтересу відіграють основну роль у розкритті даного поняття [9].

У науковій літературі існує безліч трактувань поняття «міжнародної енергетичної безпеки». Більшістю вчених це поняття розглядається з точки зору національної енергетичної безпеки тієї чи іншої держави або групи держав.

Національна енергетична безпека українськими теоретиками (Сухіном Є., Микитенком В. та Мазур І. тощо) визначається як можливість забезпечення адекватного енергопостачання задля задоволення потреб нації та економіки

держави [10; 3; 2]. Цей підхід, який відображає нерозривний зв'язок між національною та глобальною енергетичною безпекою відображено на рис. 1.1.

Рис.1.1. Співвідношення видів безпеки [10].

Такий «державно-центристський» підхід до трактування енергетичної безпеки сягає своїм корінням нафтової кризи 1973 року. Нафтова криза 1973 р. була першою енергетичною кризою і досі вважається найбільшою. У відповідь на кризу 1973–1974 рр. європейські країни та США створили МЕА [76]. Воно стало першою міжнародною організацією, яке поставило перед собою завдання забезпечення енергобезпеки цілої групи країн ОЕСР, тоді ж і з'явилася концепція «енергетичної безпеки» [26]. Таким чином, з утворенням МЕА інституціоналізувалися дві групи країн – держави експортери та країни імпортери нафти. Це стало точкою відліку формування реалістичного підходу до трактування енергетичної дипломатії, заснованого на конкуренції.

Важливе місце в цьому контексті посідають праці політологів-міжнародників М. Джеферсона, І. Кеппа та Д. Клейна, які в своїх працях аналізують особливості реалістичної енергетичної парадигми в міжнародних відносинах. Серед українських вчених енергетичну дипломатію як засіб захисту національних інтересів з видобутку, транзиту, збуту та споживання

розглядає Я. Турчин. У своєму дослідженні він трактує енергетичну дипломатію як засіб захисту комерційного інтересу та важіль впливу [20; 21].

Реалістична доктрина виходить із наявності взаємозв'язку дипломатії та впливу, який має країна на міжнародній арені. Згідно реалістичного підходу, діяльність дипломата орієнтована суто на досягнення конкретної цілі, що відображена у стратегії зовнішньої політики держави, яку він представляє. Реалістичний підхід розглядає енергетичну дипломатію як проекцію системи суперництва, в рамках якої необхідно знайти найбільш вигідне рішення будь-якими методами для досягнення цілей у конкурентній боротьбі [47].

Егоїстичні прагнення сприяють роздмухуванню старих та появі нових осередків ресурсних конфліктів. Як передбачено реалістичною парадигмою, дипломатичні процеси перерозподілу сфер впливу егоїстичних акторів у результаті призводять до конфліктів між ними. Однак, оскільки наразі війна стає вже не просто військовим протистоянням, а економічним, коли паралельно з регіональною економічною інтеграцією висуваються санкції, ембарго, проекти взаємних оборонних союзів, дипломатія, в тому числі енергетична, починає відігравати значну роль в рамках загального концепту реалістичної школи.

Відповідно до її ключових принципів головними суб'єктами міжнародних відносин (у даному контексті і світової економіки) є держави, а не їх об'єднання як в ліберальній доктрині. Природу цих відносин можна визначити як анархічну без верховної влади. Кінцева мета акторів на міжнародній арені може бути сприйнята як комплексний захист національних інтересів, що визначається прагненням забезпечити постійне існування держави в часі та просторі. [60]. Таким чином енергетична дипломатія як невід'ємна частина системи служить інтересам громадян та національного бізнесу.

Очевидно, що в процесі глобалізації внутрішньополітичні суб'єкти почали відігравати дедалі активнішу й автономну роль у міжнародних справах як зацікавлені сторони останніх [84]. Незважаючи на це свідчення, роль

держави як сполучної ланки між місцевою та глобальною політикою має тенденцію не тільки зберігатися, але й посилюватися та зміцнюватися, особливо у важкі періоди з точки зору геополітичного перебігу.

Слід також враховувати той факт, що для національної держави на першому місці знаходяться проблеми розвитку національної, а не світової економіки. Водночас, дотримуючись цього дещо державницького бачення, важливо ще раз наголосити на дотриманні принципу «держава для суспільства та економіки», а не навпаки.

Першочергове завдання в цьому контексті можна визначити як підтримання безпеки держави, невід'ємною частиною якої є національна енергетична безпека. Отже, цільовою функцією заходів енергетичної політики в реалістичній теорії є максимізація стійкості національної енергетичної системи до екзогенних та ендогенних шоків.

Загалом апологети цієї енергетичної парадигми припускають незмінність міжнародних відносин: незважаючи на будь-які неминучі трансформації, ядро системи залишиться незмінним, принаймні в осяжному майбутньому. На відміну від лібералів, реалісти не передбачають «постійного миру». Основне припущення всієї концепції зводиться до постійного конфлікту енергетичних інтересів [26; 28].

Таким чином, якщо на початку 2000 років енергетичну дипломатію можна було описати в термінах неоліберального підходу, сьогодні таке традиційне ставлення видається дещо застарілим [84].

1.3 Соціально-економічний та політичний профіль країн Перської затоки

У цьому підрозділі ми наведемо політико-соціальний профіль кожної країни Перської затоки для визначення їх конкурентоспроможності, обсягів ВВП тощо.

Королівство Саудівська Аравія (КСА). Столиця – Ер-Ріяд. Саудівська Аравія проголосила свою незалежність 23 вересня 1932 р. Площа території КСА становить близько 2 149 690 кв. км. Характер місцевості – переважно пустельний з гірськими районами на південному заході [110]. Клімат КСА жаркий, сухий, з піщаними бурями влітку.

Кількість населення Саудівської Аравії налічує приблизно 35 млн. жителів, з яких 70% – саудівці. Більшість місцевого населення – араби, а також індійці, пакистанці та філіппінці. В конфесійному відношенні більшість саудівців є мусульманами-сунітами.

Основні галузі економіки країни – нафтова промисловість, частка якої у процесі формування ВВП становить 83,2%, галузі промисловості, які не пов'язані з видобутком нафти (вони формують близько 12,7% ВВП), сільське господарство – близько 4,1% ВВП у 2022 р. [78].

Саудівська Аравія – абсолютна монархія з королем Салманом бін Абдель-Азіз Аль Саудом на чолі держави та прем'єр-міністром Мухаммедом бін Салманом Аль Саудом на чолі уряду.

Країна є членом ООН, Ліги арабських держав, Організації ісламської конференції, ОПЕК та РСАДПЗ.

Саудівська Аравія має значну площу території та великі запаси нафти, які становлять 16% світових запасів.

Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ). Столиця – Абу-Дабі. Країна здобула незалежність 2 грудня 1971 р. Площа території країни складає приблизно 77 700 кв. км. (без островів), з переважною пустельною рельєфною місцевістю.

На північному сході є гори. Клімат жаркий і сухий у пустельних регіонах, але на узбережжі Перської затоки часто висока вологість.

У країни немає чітко демаркованих сухопутних кордонів з Оманом, Катаром і Саудівською Аравією, і внутрішні кордони стають предметом суперечок між сімома еміратами. Населення країни складає 9,3 млн. осіб, з позитивним приростом 2,58%. Іноземці, насамперед робітники-чоловіки, складають 88% населення [102].

Практично всі корінні мешканці ОАЕ є етнічними арабами. Іноземне населення включає єгиптян, оманців, палестинців, єменців, індійців, пакистанців та іранців. Більшість громадян є мусульманами-сунітами, але серед іноземців є і шиїти, і представники інших релігій.

Економіка ОАЕ. ВВП країни становить близько 415 млрд. дол. В економіці ОАЕ спостерігається поступове скорочення частки доходів від експорту нафти (з 70% до 30% протягом останніх п'ятдесяти років) [78]. Переробка нафти та газу є однією із основних сфер промисловості. Важливу роль в економіці країни відіграють нафтохімічна галузь, виробництво будівельних матеріалів. Більшість промислових робітників – іноземці. Значну частку у виробництві ВВП країни займає сфера послуг, зокрема туристична галузь.

Сільське господарство та рибальство становлять менше 2% ВВП, основні продукти - овочі, фрукти, худоба та птиця. Відсутність значних гідроресурсів обмежує розвиток сільського господарства, хоча рибна промисловість розвивається достатньо динамічно.

Державно-політичний устрій Об'єднаних Арабських Еміратів. Згідно Тимчасової конституції 1971 р. ОАЕ представляють собою федерацію з семи еміратів. Повноваження розподіляються між федеральним урядом і урядом еміратів. Глава держави – президент ОАЕ, який обирається Вищою радою Союзу, що складається з правителів семи еміратів. Федеральна національна рада виконує консультативні функції. В країні немає політичних партій. У

політичному житті ОАЕ важливу роль відіграють еміри та їх родини (особливо в Абу-Дабі та Дубаї).

Об'єднані Арабські Емірати є членом ООН, Ліги арабських держав, Організації ісламської конференції, Ради співробітництва Перської затоки, Організації країн-експортерів нафти.

Держава Бахрейн. Столиця – Манама. Бахрейн проголосив свою незалежність 15 серпня 1971 р. Держава Бахрейн представляє собою архіпелаг низинних пустельних островів, головним з яких є сам Бахрейн. Площа території країни становить 694 кв. км. Клімат жаркий і вологий з малою кількістю опадів. [102].

Кількість населення складає близько 1,5 мільйона осіб. Серед них – 66% бахрейнців. В етнічній структурі переважає арабське населення. Також на території Бахрейну проживає значна кількість іранців. Іноземні жителі представлені арабами, іранцями, індійцями, пакистанцями та невеликими етнічними групами вихідців зі Східної Азії та Європи. Близько 85% населення є мусульманами, приблизно 70% шиїти, а решта суніти. Серед представників інших конфесій – 7,3% християн, 7,7% індуїстів [102].

ВВП країни станом на 2021 р. складав приблизно 38,87 млрд. дол. Гірничодобувна та суміжні галузі виробляють 36,3% ВВП. На сільське господарство припадає 1,0% ВВП [78].

Правитель Бахрейну – амір – є як главою держави та керівником уряду.. Політичних партій у Бахреїні немає, а в процесі прийняття рішень важлива роль належить старшим членам родини Аль-Халіфа та інших впливових родин.

Щодо міжнародних зв'язків, Бахрейн підтримує дружні відносини з більшістю країн, за винятком Ірану. Країна є членом ООН, Ліги арабських держав, Організації країн-експортерів нафти та Організації Ісламська Конференція, Ради співробітництва держав Перської затоки

Держава Катар. Столиця – Доха. Катар оголосив свою незалежність 3 вересня 1971 р. Площа території країни становить 11 500 кв. км., що переважно представлена низинною, безгірською місцевістю. Клімат характеризується тривалим спекотним літом з чергуванням високої та низької вологості, а також м'якими зимами з обмеженою кількістю опадів.

Населення Катару складає приблизно 2,194 мільйони осіб, і його темпи зростання становить 3%. Більшість катарців є етнічними арабами. Частина населення має також іранське або африканське походження. На території Катару також проживають індійці, іранці, пакистанці, єгиптян, філіппінці, бангладешці, суданці тощо. В релігійному відношенні більшість катарців є мусульманами сунітами. На території Катару також проживають шиїти (залежно від їхнього етнічного походження). Серед представників інших конфесій слід назвати індуїстів (переважно індійці) і християн [102].

У 2022 р. ВВП становив 237 млрд. дол., ВВП на душу населення склав 68 000 дол. Політична влада в Катарі належить еміру. Важлива роль у процесі ухвалення рішень в країні також належить членам королівської родини. В Катарі заборонені політичні партії та відкрита опозиція [78].

У міжнародних відносинах Катар тісно співпрацює з Саудівською Аравією. Катар є членом Ради співробітництва Перської затоки, Організації арабських країн-експортерів нафти, Організації країн-експортерів нафти та Організації Ісламської конференції. Країна є членом ООН і Ліги арабських держав.

Оман. Офіційна назва країни – Султанат Оман. Столиця – Маскат. Площа території країни складає близько 300 000 кв. км., з яких близько 15% території припадає на гірську місцевість. До складу Оману входять чотири регіони: півострів Мусандам, прибережна рівнина Аль-Батина, внутрішній район Оману та регіон Дофар. Клімат в основному жаркий і сухий, але в Дофарі спостерігаються легкі мусони. Щодо кордонів, у 1990 р. Оман і Саудівська Аравія підписали угоду про демаркацію кордонів, а у 1992 р. було демарковано кордон між Оманом і Єменом.

Населення країни приблизно 3,5 мільйони осіб, з 23,3% населення складають іноземці. Приріст населення становить 2,07%. Більшість населення країни – це арабське населення. Також на території Оману проживають єгиптяни, пакистанці, індійці, вихідці з країн Африки тощо. В конфесійному відношенні більшість оманців є мусульманами, при цьому найбільшу групу складають ібадіти [102].

Економіка Оману. ВВП Оману, за даними на 2022 р., складав приблизно 115 млрд. дол. Дохід на душу населення становив 35 120 дол. Промисловий сектор, зокрема видобуток нафти, формує 46% ВВП. На нафтовий сектор припадає близько 35% робочої сили країни. На сільське господарство припадає лише 2% у ВВП через особливості клімату та геології країни, де лише 1% земель придатні для здійснення сільськогосподарської діяльності [78].

Політична система. В країні немає конституції, політичних партій чи законодавчих органів. Раду міністрів очолює султан. Існує Консультативна рада, яка виконує лише дорадчі функції. Важливу роль у політиці відіграють особи, близькі до султана, включаючи радників, які мають західну освіту.

Оман є членом ООН, Ліги арабських держав, Організації Ісламської конференції та Ради співробітництва Перської затоки. Угода від червня 1980 р. дозволяє США мають дозвіл на дислокацію своїх військових об'єктів на території Оману.

Держава Кувейт. Столиця – м. Ель-Кувейт. Кувейт проголосив свою незалежність 19 червня 1961 р. Площа території Кувейту становить приблизно 17 818 кв. км. і переважно представлена рівнинною пустелею. Клімат тут жаркий та сухий, з періодами високої вологості та піщаними бурями в червні-липні, та обмеженими опадами, головним чином навесні

Чисельність населення становить близько 4,25 млн. 53% населення – кувейтці, більшість з яких в етнічному відношенні є арабами. У конфесійному відношенні більшість кувейтців є мусульманами-сунітами [102].

Станом на 2022 р. ВВП Кувейту склав 185 млрд. дол. [78].

Урядова структура базується на Конституції 1962 р. Керівником Кувейту є емір, представник династії Ас-Сабах. Національна асамблея, була створена у 1963 р. Згодом її діяльність була призупинена і відновлена в 1986 р.

Кувейт є членом Ради співробітництва держав Перської затоки, Ліги арабських держав, Організації Ісламської конференції та Організації країн-експортерів нафти.

Іран. Столиця – м. Тегеран. Площа її території становить близько 1 648 195 кв. км. і має переважно гірський рельєф з великими рівнинами на північному заході та південному сході.

Тут проживає близько 87,92 млн. осіб, з яких 65% - перси. Також на території Ірану проживають етнічні азербайджанці, курди, туркмени, араби, лури, белуджи, мазандерані. За віросповіданням більшість іранців є мусульманами-шиїтами [86].

ВВП Ірану станом на 2022 р. становив 443,3 млрд. дол. Нафтова промисловість є основною галуззю економіки. Доходи від експорту нафти становлять 38,2% ВВП. Не нафтові галузі промисловості формують 26,1% ВВП. Значною є частка сільського господарства у виробництві ВВП країни – 35,7% [78].

Іран – це теократична ісламська республіка з верховним лідером Алі Хаменеї на чолі держави та президентом Ібрагімом Райсі [87].

Іран є членом ООН, Ліги арабських держав, Організації ісламської конференції, ОПЕК та Шанхайської організації співробітництва.

Особливості країни полягають у значній площі території, високій кількості населення, значних запасах нафти та газу.

Республіка Ірак. Столиця – Багдад. Ірак проголосив свою незалежність 3 жовтня 1932 р. Ірак займає приблизно 438 317 кв. км. Характер місцевості переважно пустельний та горський (на півночі та північному сході).

Тут проживає близько 40,3 млн. осіб, з яких 75% - араби. Також на території Іраку проживають курди, туркмени, асирійці, черкеси, мандеї, євреї.

В конфесійному відношенні близько 60% мешканців Іраку – мусульмани-шиїти, решта – мусульмани-суніти [87].

ВВП Іраку станом на 2022 р. становив 119,6 млрд. дол.. Частка нафти у формуванні ВВП становить 90%, частка продукції інших галузей промисловості – 6% ВВП, сільського господарства – 4% ВВП [78].

Ірак – унітарна парламентська республіка з президентом Бархамом Саліхом на чолі держави та прем'єр-міністром Мусою аль-Казімі.

Країна є членом ООН, Ліги арабських держав, Організації ісламської конференції, ОПЕК та Ради співробітництва Перської затоки

Таким чином, у процесі здійснення своєї дипломатичної діяльності, зокрема в енергетичній сфері, країни Перської затоки керуються як міжнародним кодифікованим правом (міжнародно-правові норми, які містяться у міжнародних угодах), так і своїм національним законодавством..

Проаналізувавши праці українських та зарубіжних вчених про явище енергетичної дипломатії у межах двох шкіл теорії міжнародних відносин, ми дійшли висновку про існування двох протилежних визначень енергетичної дипломатії. В той час як визначення ліберальної школи ґрунтується на універсальній природі енергетичної співпраці на двосторонньому та багатосторонньому рівнях, реалістична школа будує своє визначення енергетичної дипломатії як важеля впливу для захисту національних інтересів та гарантування національної безпеки.

Аналіз соціально-економічного та політичного профілю свідчить про те, що в державах Перської затоки слабо розвинені демократичні інституції, високий ступінь централізації системи прийняття рішень, а в структурі їх економік важливе місце продовжує займати нафтовий сектор.

РОЗДІЛ 2. ЕНЕРГЕТИЧНИЙ ФАКТОР У ПОЛІТИЦІ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ

2.1 Перська затока: геоеконімічне значення регіону

Розглядаючи геоеконімічне значення регіону Перської затоки слід зазначити, що воно полягає передусім у тому, що саме тут зосереджені найбільші поклади нафти та газу в світі. Крім того, завдяки положенню затока вважається найбільшим та разом з тим найбільш важливим комунікаційним центром між трьома континентами. Тут розташовані такі нафтовидобувні держави, як Іран, Саудівська Аравія, Ірак, Кувейт, Об'єднані Арабські Емірати, а також Катар, на частку якого припадає також понад 15% загальносвітових запасів природного газу. 65% нафти та 30% природного газу, які потрапляють на світовий ринок, надходять з регіону Перської затоки [111].

Торгівля енергоресурсами є основою економічного співробітництва між країнами Перської затоки та третіми країнами. Країни Перської затоки відіграють важливу роль у системі світового господарства та системі міжнародних відносин завдяки своєму становищу власника та розпорядника найбільших у світі запасів енергоресурсів: нафти та газу.

Вважаємо за необхідне порівняти розподіл нафтових запасів арабських держав Перської затоки за останні 60 років. За офіційними даними ОПЕК, прогнольні запаси нафти країн Аравійсько півострова в 1970-ті рр. становили більше 30 млрд тонн [21]. Однак за будь-яких оцінок 98 % нафтових запасів Аравії припадає на частку КСА, Кувейту та ОАЕ у той час як родовища Бахрейну вичерпані, Катару – близькі до вичерпання, Дубая та Шарджі – вкрай незначні [21].

Станом на 1983 р. найбільші нафтові запаси в регіоні мала КСА – 262,6 мільярда барелів. На другому місці за обсягами запасами нафтових ресурсів був Ірак. Його орієнтовні запаси були оцінені в 112,5 млрд барелів. На третьому місці був Іран з 97,6 млрд. барелів [111].

В 2023 р. нафтові запаси в КСА оцінюються в 330,4 мільярда барелів. На другому місці опинився Іран з 290,2 мільярда барелів, а на третьому – Кувейт зі 101,5 мільярда барелів (табл. 2.1.)

Ці зміни відбулися внаслідок декількох факторів, зокрема:

- війни та конфлікти в Ірані та Іраку призвели до зниження нафтовидобутку в цих країнах;
- використання нових технологій, що дозволили збільшити видобуток нафти на існуючих родовищах.

Таблиця 2.1

Обсяги нафтових запасів держав Перської затоки в 1983 р. та в 2023 р. у
млрд. барелів

Країна	1983 рік	2023 рік
Саудівська Аравія	262,6	330,4
Іран	97,6	290,2
Ірак	112,5	145,1
Кувейт	94,5	101,5
Об'єднані Арабські Емірати	97,8	97,2
Катар	25,5	25,1
Оман	5,3	5,2

Складено автором за матеріалами: [21].

Вказані зміни мали важливі наслідки для світового ринку нафти. КСА залишається головним постачальником нафти на світовому ринку, в той час як Іран і Кувейт виступали важливими гравцями.

У КСА більше половини розвіданих запасів нафти зосереджено на двох гігантських родовищах Гавар (обсяг запасів нафти – 10,1 млрд тонн) та Ес-Сафанія (3,6 млрд тонн). У Кувейті майже 90% розвіданих запасів нафти припадає на родовище Бурган-ель-Ахмаді-Магва (9,1 млн т). В Абу-Дабі родовища значно менше названих вище, але виділяються, наприклад, Мурбан-Бу-Хаса (395 млн тонн) та Умм-Шаїф (293 млн тонн) [21].

Швидкому розгортанню економічного співробітництва із видобутку та експорту нафти у великих масштабах сприяло (крім сприятливих умов видобутку та високої якості нафти) вигідне географічне розташування

родовищ – у безпосередній близькості від узбережжя Перської затоки або на її мілководному шельфі. Бахрейн, Кувейт, КСА, Катар пройшли тривалий етап фактично монопольної експлуатації їхнього нафтового багатства іноземним, переважно американо-британським капіталом на умовах концесії. Така доля не торкнулась ОАЕ та Оману, де розробка родовищ нафти збіглася з періодом «наздоганяючої модернізації». Проте три нафтові монархії зберегли своє становище важливих виробників та експортерів нафти.

У 2023 р. підтверджені світові запаси нафти становили 1,69 трильйона барелів. Країни Перської затоки володіють 1,22 трильйона барелів, що становить 72,2% від загального світового запасу [21]. Ресурси ОПЕК становлять 1,5 трильйона барелів. На країни Перської затоки припадає 93,2% від загальних ресурсів ОПЕК. З них на частку КСА – найбільшого у світі резервуару нафти – припадає 35,8 млрд тонн, що становить 56,9 % доведених запасів РСАДПЗ, 32,9 % ОПЕК і 24,85 % світових покладів [21]. Таким чином, країни Перської затоки по праву є вуглеводневою коморою світу.

Щодо газу, то він є другим після нафти за значенням природним багатством країн регіону. Розвідані запаси газу також становлять суттєву величину у масштабах Близького Сходу та світу. Ресурси газу менш досліджені. Станом на 1996 р. розміри розвіданих запасів газу оцінювалися в такий спосіб: КСА – 5300 млрд куб. м (3,8% світових запасів); Абу-Дабі – понад 5000 млрд куб. м (3,7%). Для порівняння: Ірак – понад 3000 (2,4%); Іран – понад 21 000 (14,9 %) [21]. Попередні відомості вказують на те, що надра «аравійської шістки» містили на кінець 1998 р. близько 22,69 трлн куб. м природного газу, тобто 15,5% розвіданих світових резервів [21].

За доведеними запасами природного газу найбагатшим серед країн Перської затоки є Катар – близько 8,49 трлн. куб. м (300 трлн куб. фут.). Цей показник становить близько 37,4 % газових ресурсів цієї групи держав, 12,2 % запасів ОПЕК та 5,8% - світу. Після Катару в РСАДПЗ слідує ОАЕ – 6 трлн куб. м (4,1% світових запасів) та КСА – 5,79 трлн куб. м (4%) [21]. Доведені ресурси природного газу в інших країнах менші: Кувейт – 1,49 трлн куб. м,

Оман – 0,8 трлн. куб. м, Бахрейн - 0,12 трлн куб. м. [21]. Недостатньо досліджено надра КСА.

Наразі країни Перської затоки є ключовими постачальниками енергоресурсів для найбільш розвинених країн світу. Наприклад, у 2022 р. країни регіону забезпечували близько 20% потреб США в нафті і близько 10% потреб ЄС в нафті і газі [21]. Китай залежить від країн Перської затоки на 70% для забезпечення своїх потреб у нафті та на 40% для забезпечення своїх потреб у природному газі [21].

Однією з причин стратегічної важливості регіону Перської затоки є наявність Ормузької протоки. Ормузька протока – це прохід у формі півмісяця, який з'єднує Перську затоку з Оманським морем, і серед одинадцяти проток світу вона є однією із найважливіших, такою, що має велике економічне та стратегічне значення для великих держав.

Хоча Іран та Оман мають територіальні права щодо вод біля їхніх берегів відповідно до Конвенції Організації Об'єднаних Націй з морського права 1982 року, Ормузька протока є міжнародною протокою через яку всі судна мають право безпечного проходу, тому що це єдиний спосіб виходу у відкритому морі з Перської затоки.

Вона по праву вважається однією з найважливіших точок у маршрутах постачання нафти на глобальний ринок, включаючи США та країни Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Через нього проходить понад 40% світових поставок нафти (переважно з Іраку, Кувейту, ОАЕ, Ірану) та нафтопродуктів (насамперед зрідженого газу з Катару) по морю та 93% сумарного експорту з країн Перського затоки [73].

Розглядаючи специфіку геополітичного становища регіону Перської затоки, слід зазначити, що цей регіон відрізняється політичною нестабільністю. Ситуація тут тривалий час залишається вкрай напруженою внаслідок інтенсивної гонки озброєнь, неврегульованої проблеми іранського ядерного досьє, загрози міжнародного тероризму. Територією Перської затоки проходить лінія розмежування між сунітами і шіїтами, яка є віссю постійної

напруги, вираженої в тривалому протистоянні між Іраном та Саудівською Аравією.

Серед регіональних геополітичних проблем, що виникають у межах території країн Перської затоки та їхніх сусідів першого порядку, можна виділити також проблему протистояння Дохи та Ер-Ріяда, яке послабилось у 2021 р., але все ще представляє небезпеку для регіону; проблема піратства біля берегів Сомалі; близькість регіону до зон сирійського та ізраїльського конфліктів; сусідство з нестабільними Єгиптом, Суданом та Афганістаном [58].

Природні запаси цілком природно викликають інтерес великих держав та конфліктогенність в регіоні у вигляді боротьби за ресурси. Окрему увагу слід приділити проблемі протистояння США та Китаю в регіоні. Обидві держави мають значний інтерес до регіону Перської затоки, що продиктовано геоекономічними та геополітичними причинами. Варто зазначити, що можливість посилення присутності Китаю у регіоні американськими дослідниками було помічено досить давно. В 2005 р. вийшла стаття Дж. А. Бадера «Управління енергетичною конкуренцією Китаю та США на Близькому Сході» [84]. Публікація містить аналіз особливостей взаємин США та КНР у регіоні. Автор приходить до висновку, що для країн регіону Пекін виглядає більш пріоритетним партнером, ніж Вашингтон. Причини цього експерт вбачає в тому, що Китай не тільки здійснює активну торгівлю та нарощує обсяги своїх інвестицій в регіоні, але й підкреслено дистанціюється від втручання у внутрішньополітичні справи держав регіону. Також з боку КНР немає загрози запровадження будь-яких санкцій [41].

Одним із найважливіших завдань для КНР є забезпечення своєї енергетичної безпеки шляхом диверсифікації нафтового імпорту, забезпечення стабільних поставок вуглеводневої сировини в країну, дипломатичну підтримку діяльності нафтових компаній за кордоном [75].

В даний час Китай є фактично основним інвестором і діловим партнером ряду держав Перської затоки. Інтерес Китаю до природних багатств країн

Перської затоки обумовлений його потребою у все більших обсягах енергетичної сировини у зв'язку зі швидкими темпами економічного розвитку, що, своєю чергою, тягне за собою посилення регіональної конкуренції з традиційно найбільшим імпортером нафти — США.

З метою поглиблення китайсько-арабської співпраці головою КНР Сі Цзіньпіном було запропоновано формулу «1 + 2 + 3», де 1 — це енергетична співпраця, 2 — інфраструктурне будівництво та забезпечення відповідних умов для ведення торговельної діяльності та покращення інвестиційного клімату, 3 — це три основні високотехнологічні сфери: ядерна енергетика, ракетно-космічний сфера та нові джерела енергії [43, с.61].

Варто зазначити, що можливість посилення присутності Китаю у регіоні американськими дослідниками було помічено досить давно.

У свою чергу, зміцнення Китаю в регіоні та зростання споживання ним нафти може призвести до того, що США втратять свій вплив на регіон і можуть зіткнутися з загрозою дефіциту нафти. У рамках рішення щодо стримування зростання китайського впливу в регіоні ряд американських експертів пропонують поглибити китайсько-американське співробітництво у сфері енергетики, зняти обмеження на експорт атомних технологій, активізувати взаємодію в сфері розвитку альтернативної енергетики. Ця програма почала реалізовуватися за приходом до влади Б. Обами. Між двома країнами було підписано рамкову угоду про спільний розвиток альтернативної енергетики, згідно з якою Вашингтон надавав технології, а Пекін виділяв кошти. Крім того, Сполучені Штати Америки планували збільшити власний експорт до КНР як газу, так і нафти [21].

Такі кроки в американській енергетичній політиці можна розглядати: по-перше, як прагнення стати головним постачальником джерел енергії; по-друге, як спробу скоротити вплив Китаю на регіон Перської затоки; і, по-третє, як бажання максимізувати прибутки енергетичних корпорацій. Однак, перший пункт легко піддається критиці в зв'язку з тим, що Китай має значно вигідніші шляхи імпорту, в яких ключову роль відіграють Росія та КСА [21]. При цьому

Сполучені Штати Америки, запровадивши санкції, фактично знизили значення таких важливих та перспективних партнерів Китаю у сфері енергетики, як Венесуела та Іран.

Політика КНР спрямована на диверсифікацію джерел імпорту щоб посилити власну енергетичну безпеку. В зв'язку з цим Пекін зацікавлений у стабілізації ситуації регіоні Перської затоки. Дестабілізація ситуації в цьому регіоні може перервати постачання енергоресурсів. Однією з причин побоювання КНР є здатність США впливати на постачання енергоресурсів з КСА, Ірану та Іраку, які є одними з найважливіших експортерів нафти до Піднебесної [21]. Примирення Китаю та США, яке відбулось за часів президентства Б. Обами, повністю відповідало інтересам Китаю у сфері енергетики – це зближення сприяло зниженню цін на енергоресурси та стабілізації постачання з Ірану.

З приходом до влади в США адміністрації на чолі з Дж. Байденом, Вашингтон взяв курс на досягнення повної енергетичної незалежності США та їхніх союзників від геополітичних ризиків на енергетичних ринках. Більш того, Америка має стати важливим експортером нафти у світі. З одного боку, це може сприяти переходу країн Перської затоки під вплив Китаю, оскільки він стане основним споживачем їхньої продукції. Для того, щоб уникнути цього, Сполученим Штатам необхідно паралельно з розвитком власної енергетики закуповувати також продукцію і в своїх арабських союзників.

З іншого боку, розуміючи значення регіону для міжнародних енергопостачань та в системі енергетичної безпеки Китаю, Об'єднане центральне командування Збройних сил США у своїх офіційних документах називає регіон стратегічно важливим і заявляє, що Сполучені Штати не можуть втратити свого домінуючого становища в країнах Перської затоки.

У зв'язку з цим цікавою є теорія британського економіста Д. Хелма, згідно з яким «сланцева революція» і подальша зміна основ технологічного укладу дозволять Сполученим Штатам Америки повернути своє глобальне лідерство та змінити конфігурацію сил у регіоні Перської затоки [21]. Таким

чином, Іран може знову стати головним союзником США в регіоні, а Китай, втративши інтерес до нафтових ресурсів, перейде до «колонізації» Сибіру.

Необхідно наголосити, що США бачать у діяльності КНР у регіоні деструктивну роль. Так, Д. Шенкер, помічник секретаря Департаменту Близького Сходу, під час свого виступу в Атлантичній раді у Вашингтоні в 2019 р. проаналізував ситуацію з атакою хуситів на нафтопереробні заводи Саудівської Аравії, що сталась у вересні того ж року. Він зазначив, що Китай прагне стати партнером як для КСА, так і для Ірану, але підтримуючи відносини з Іраном і порушуючи режим санкцій, накладений на цю країну, сприяє розпалюванню нестабільності в регіоні, що відповідно негативно впливає на ефективність енергетичної дипломатії [44, с.21].

При цьому, вбачаючи загрозу з боку Ірану, Росії та КНР, США розглядають необхідність створення системи колективної безпеки, яка дозволить витіснити своїх геополітичних суперників із регіону. Таким проектом є створення «арабського НАТО», також відомого під назвою «Близькосхідний стратегічний альянс». На своєму офіційному сайті Департамент енергетичної політики США розглядає проект цієї організації як одну з основ підтримки світової енергетичної безпеки. Враховуючи те, що Вашингтон розглядає Китай, Росію та Іран як країни, політика яких несе загрози енергетичній безпеці Сполучених Штатів Америки, ця структура також може стати механізмом стримування цих двох держав у регіоні

Створення «арабського НАТО» може мати значний вплив на енергетичну дипломатію у регіоні Перської затоки. Такий розвиток подій може призвести до зростання ролі США в регіоні, концентрації енергетичних ресурсів в руках США, обмеження доступу до енергетичних ресурсів для Китаю, Росії та Ірану, що в свою чергу сприятиме підвищенню цін на енергоресурси та дестабілізації безпекової ситуації в регіоні.

Таким чином, геополітичне становище регіону є досить вигідним через значні обсяги енергетичних ресурсів та наявність великих транзитних можливостей.

2.2 Особливості енергетичної політики держав Перської затоки

Торгівля енергоресурсами є основою економічного співробітництва між країнами Перської затоки та третіми країнами. Країни Перської затоки відіграють важливу роль у системі світового капіталістичного господарства та системі міжнародних відносин завдяки своєму становищу власника та розпорядника найбільших у світі запасів енергоресурсів: нафти та газу. Їм вдалося у досить стислий термін подолати глибоку соціально-економічну відсталість, впритул наблизитися за низкою визначальних показників до промислово розвинених держав і перетворитися на великий ринок збуту.

Це навряд чи могло б статися, якби до історичного процесу даного субрегіону не включився природний вуглеводневий фактор, що став системоутворюючим для Перської затоки. Так, в 1932 р. «Бахрейн Петролеум Компані» – дочірня компанія «Стандарт Ойл Компані оф Каліфорнія» – відкрила у центрі Бахрейнського архіпелагу нафтове родовище. Ця подія започаткувала нафтову еру «аравійської шістки» – Королівства Саудівської Аравії, Кувейту, Катару, Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ), Бахрейн та Оману [62].

У КСА у промислових обсягах нафту було знайдено 1938 р. [21]. У тому ж році увінчалися успіхом пошуки нафти у Кувейті, а 1939 р. – у Катарі. ОАЕ здійснили перше експортне постачання нафти в 1962 р., видобуток у султанаті Оман розпочався в 1967 р. [99]. Оголошені запаси природного газу почали розроблятися тільки з другої половини 70 років, оскільки його видобуток, переробка та транспортування вимагають більш високих витрат за меншої теплової ефективності.

У перші десятиліття освоєння енергетичних ресурсів Аравійського півострова домінуючі позиції виборола група нафтових монополій, відома як «велика сімка»: «Стандарт Ойл оф Нью-Джерсі» (з 1972 р. називається «Ексон» і фігурує на європейських ринках як «Ессо»), «Ройял Датч Шелл», «Тексако», «Стандарт Ойл оф Каліфорнія» (на ринку виступає як «Шеврон»),

«Мобіл» та «Бритіш Петролеум». До них примикає «Компані Франсе де Петроль» (на ринку відома як «Тоталь»). Саме на їх основі створювалися місцеві нафтові філії [89].

Нафтогазовий фактор у короткі терміни докорінно змінив ситуацію в ще недавно економічно відсталих країнах Перської затоки та прискорив їх перехід на капіталістичний шлях розвитку. Їм вдалось у досить стислий термін подолати глибоку соціально-економічну відсталість, впритул наблизитися за низкою показників до промислово розвинених держав і перетворитися на великий ринок збуту.

Бахрейн, Кувейт, КСА, Катар пройшли тривалий етап фактично монопольної експлуатації їхнього нафтового багатства іноземним, переважно американо-британським капіталом на умовах концесії [21]. Така доля не торкнулась ОАЕ та Оману, де розробка родовищ нафти збіглася з періодом «наздоганяючої модернізації». Проте три нафтові монархії зберегли своє становище провідних розпорядників та виробників нафти.

Основні параметри системи видобутку та переробки газу стали промальовуватися у середині 80 років ХХ ст. Головний наголос було зроблено на використання природного газу як дешевшого джерела енергії, здатного замінити нафту на внутрішньому ринку та вивільнити її додаткові обсяги для продажу [21]. Як з'ясувалося, розробка скрапленого газу виявилася досить прибутковим бізнесом, оскільки витрати на його видобуток через неглибоке залягання та розташування поблизу морських комунікацій були відносно невисокими. Це робить газ і нафтохімічну продукцію, що виробляється з нього, цілком конкурентоспроможними на світовому ринку.

Важливим аспектом економічної політики країн Перської затоки стало здійснення кроків, спрямованих на залучення інвестицій в енергетичну галузь. Залучення іноземного капіталу в нафтогазовий сектор країн «аравійської шістки» – економічно та політично обумовлене явище. У донафтовий період ці країни не мали навіть мінімальних фінансових можливостей, щоб забезпечити початкове здійснення дорогих геолого-розвідувальних робіт

успіх яких не був гарантований. Вони не мали технологій та обладнання, які б дозволили розробляти родовища у разі їх виявлення.

Така ситуація давала можливість Західним державам (особливо на початковому етапі) значно розширити свою присутність у нафтогазовій сфері арабських монархій Перської затоки. У той же час, слід констатувати також і той факт, що без залучення західного капіталу вуглеводневі ресурси Перської затоки та Аравійського півострова якщо і могли бути виявлені, то значно пізніше, в інших обсягах, а їхня практична експлуатація була б відкладена на невизначений час.

Розробка найбільших нафтових родовищ у країнах Перської затоки нарощувалась протягом другої половини ХХ ст. Завозилося новітнє нафтове обладнання, до районів видобутку прокладалися автотраси, зводилися електроенергетичні споруди, морські причали, нафтосховища, мережа нафтопроводів. Поступово до 2000 р. сформувався потужний за своїми можливостями нафтовий комплекс, що включає всі ланки виробничого циклу, найрозвиненішим компонентом якого є видобуток [21].

Розвиток країн «аравійської шістки» показує, що по мірі накопичення фінансових можливостей за рахунок отримання відсоткових відрахувань за концесійними угодами, зміцнення національної економіки та політичного режиму посилювалося цілком зрозуміле прагнення більш щільного контролю нафтового сектора, збільшення доходів від експлуатації вуглеводневих ресурсів, поступового витіснення іноземного капіталу з нафтовидобутку та налагодження партнерства в галузі переробки та збуту.

Вчені вважають, що Перська затока – це найбільший резервуар нафти та газу, однак у будь-якому випадку невідновлювані енергоресурсирано чи пізно будуть вичерпані, що ставить перед монархіями Перської затоки завдання диверсифікації економічного співробітництва, зокрема в енергетичній сфері.

На користь диверсифікації свідчить і економічний розвиток, заснований на доходах від реалізації нафтогазових ресурсів, який може мати певні ризики. Істотна частка ВВП країн Перської затоки створюється за рахунок так званої

«нафтової ренти», тобто за рахунок доходів від реалізації природних копалин та пов'язаних з ними виробництва.

Диверсифікація енергетичного сектора країн Перської затоки планується шляхом збільшення частки відновлюваної енергетики. Урядами арабських країн було затверджено відповідні цілі щодо впровадження відновлюваних технологій на національному рівні. Кількісні показники було відображено у стратегічних програмах розвитку.

Проте масштаб зазначених цільових показників використання відновлюваних джерел для генерації енергії ускладнює реалізацію завдань у намічені терміни.

Таблиця 2.2

Терміни переходу на використання відновлювальних джерел енергії у країнах Перської затоки

Країна	Цільовий показник	Строк досягнення	Частка виробництва відновлюваної електроенергії
Бахрейн	5%	2025	0,1%
	10%	2035	
Оман	10%	2025	1,3%
	30%	2030	
Катар	6%	2020	0,3%
	20%	2030	
Кувейт	15%	2030	0,5%
КСА	50%	2030	0,5%
ОАЕ	25%	2030	7,2%
	75%	2050	

Складено автором за матеріалами: [112].

Дані за 2020 р. вказують на невисоку частку відновлюваної енергетики в енергетичному секторі країн Перської затоки, що свідчить про складність досягнення поставленої мети. У деяких випадках, наприклад, у Саудівській Аравії, було відзначено практично стократне відставання від цільового орієнтиру. Отже, досягнення зазначеного рівня виробництва відновлюваної електроенергії у оголошені терміни у стратегічних програмах є вкрай скрутним.

Нещодавнє зростання цін на енергоносії може призвести до того, що реформи, спрямовані на диверсифікацію економік країн Перської затоки від нафти, буде відкладено.

Інвестиції урядів арабських країн Перської затоки у відновлювальні технології могли б сприяти досягненню більшої енергетичної стійкості країн регіону. При цьому саме собою збільшення частки відновлювальної енергетики не вплинуло на традиційну енергетику і експорт вуглеводнів країн Перської затоки і не змушує країни вводити будь-які додаткові обмеження на шкідливі викиди, пов'язані з використанням нафти, а також в цілому змінювати ключові аспекти енергетичної політики [30].

Таблиця 2.3

Фактори, які перешкоджають розвитку відновлюваних джерел енергії
в країнах Перської затоки

Фактори	Зміст
Інституційні	Тривалий процес розгляду проєктів; особливості енергетичної політики на національному рівні; обмежений досвід використання відновлюваних технологій.
Ринкові	Низька конкурентоспроможність технологій через механізми ціноутворення; високі початкові витрати на технології використання; суворо контрольований ринок електроенергії та відсутність правил для приватних інвесторів.
Технічні	Невпевненість у нових технологіях; недостатня кількість кваліфікованої робочої сили.
Культурні	Звичний доступ до дешевших традиційних джерел енергії; недостатні стимули до переходу на відновлювані джерела.

Складено автором за матеріалами: [100].

Згідно оцінки Міжнародного енергетичного агентства, глобальний попит на нафту продовжить зростати в перспективі до 2026 р. Тим самим збережеться центральна роль нафти у світовій економіці, особливо з урахуванням підвищеного попиту в Європі. Держави Перської затоки,

дотримуючись ринкової логіки, навряд чи вважатимуть за правильне відмовлятися від потенційних додаткових доходів в умовах підвищеного попиту та високих цін на енергоресурси. Отже, гарантовано високий попит на вуглеводні можна розглядати як зовнішній фактор, що стримує розвиток альтернативної енергетики [31]. Однак є й внутрішні фактори, що обмежують енергетичну диверсифікацію в регіоні (табл. 2.3).

Можна припустити, що для більш суттєвої переорієнтації енергетичного сектору країн регіону потрібне поглиблення реформ практично у всіх секторах економіки. Не виключено, що зазначені у стратегічних планах розвитку цілі будуть досягнуті не в повній мірі або терміни їх виконання будуть відсунуті.

Виходячи з вищевикладеного, можемо виділити наступні особливості енергетичної політики країн Перської затоки:

Енергетика є ключовою галуззю економіки регіону. Країни Перської затоки володіють значними запасами нафти і природного газу, які становлять близько 60% світових запасів. Експорт енергоносіїв забезпечує основний дохід для цих країн.

Країни Перської затоки прагнуть диверсифікувати економіку. Вони інвестують у розвиток альтернативних джерел енергії, таких як відновлювані джерела енергії (ВДЕ), ядерна енергія та технології зберігання енергії. Хоча розвиток відновлювальних джерел гальмується через ряд факторів.

Країни Перської затоки прагнуть зміцнити свій вплив у глобальній енергетиці. Вони співпрацюють з іншими країнами, зокрема з Китаєм, США та Європейським Союзом, у енергетиці.

2.3 Енергетична дипломатія як складова економічного співробітництва країн Перської затоки

Енергетична дипломатія є однією зі складових економічного співробітництва країн Перської затоки. Головними завданнями здійснення енергетичної дипломатії є: забезпечення енергетичної безпеки, економічного зростання, а також захист навколишнього середовища.

Енергетична дипломатія держав Перської затоки як складова економічного співробітництва має на меті досягнення двох основних результатів [21]. Перший полягає в реалізації енергетичних проєктів, які були визначені і сформульовані в державних політичних документах або національних білих книгах з енергетики. Другий – у зміцненні національної та міжнародної безпеки шляхом забезпечення кращого місця та відігравання більш впливової ролі на міжнародній арені.

Основна ж мета енергетичної дипломатії країн Перської затоки є спільною для всіх. Вона полягає в тому, щоб забезпечити стале видобування енергетичних ресурсів та безперебійне постачання їх країнам-партнерам. У державах Перської затоки існували та існують два основні підходи до здійснення енергетичної дипломатії.

Відповідно до першого підходу, який практично домінував аж до 1990 р., управління енергетичною сферою було значною мірою відокремлено від зовнішньої політики та міжнародної безпеки. Іншими словами, можна сказати, що традиційний світогляд стосувався переважно економіки енергетики, а не її політичної економії. У такому вигляді ці два аспекти розглядалися окремо та незалежно один від одного [89].

Колись нафту і газ розглядали як частину суто економічної сфери. Вони розглядалися як джерела доходу та інструменти фінансування економіки країни. Точніше, у цій перспективі доходи від нафти та газу використовувалися для фінансування бюджетних видатків.

Звичайною процедурою у такому підході є використання доходів для фінансування бюджету, а також для імпорту товарів і послуг для різних секторів економіки. Реалізація такого погляду та політики з часом призвела до сильної залежності національної економіки від нафтових доходів [69].

За таких умов вплив енергетичних (нафтових і газових) активів на національну та міжнародну безпеку країн Перської затоки був мінімальним і мінливим. Такого підходу дотримуються в багатьох країнах-експортерах нафти. Насправді цей погляд переважав навіть після того, як була створена ОПЕК. Енергетична дипломатія ще не була на порядку денному.

Другий підхід є певною альтернативною першому (традиційному) підходу. Він, на відміну від традиційного погляду, базується на новому баченні міжнародних відносин та альтернативному підході до міжнародної дипломатії. Цей підхід розглядає світ як глобальну взаємозалежну мережу, у якій кожен учасник відіграє свою роль, змагаючись з іншими за підвищення свого статусу, ролі та ваги через партнерство, обмін та ефективну взаємодію.

Він передбачає динамічне партнерство та взаємодію зі світом. Залучення та обмін є ключовими елементами політики при цьому підході. У рамках такої загальної перспективи нафтогазові активи, подібно до інших економічних активів, використовуються в контексті енергетичної дипломатії та з проголошеною метою забезпечення національних енергетичних цілей і вирішення проблем міжнародної безпеки [79].

Закінчення холодної війни та подальші міжнародні події значною мірою сприяли просуванню та широкому визнанню цього сучасного погляду, який був додатково підкріплений розвитком енергетичних ринків, а також зростаючим глобальним занепокоєнням щодо енергетичної безпеки в усіх сферах.

Звичайно, не всі країни Перської затоки дотримуються виключно сучасного підходу до енергетичної дипломатії. Так, Саудівська Аравія, ОАЕ та Кувейт в своїй енергетичній дипломатії все ще зберігають певні елементи традиційного підходу. Однак, в цілому, можна стверджувати, що країни

Перської затоки все більше дотримуються сучасного підходу в енергетичній дипломатії [29].

По-перше, якщо окрема країна регіону хоче зберегти свій статус і вагу в процесі прийняття рішень ОПЕК, вона повинна зберегти свою відносну частку виробництва та експорту. Якщо не модернізувати систему видобутку, не залучати інвестиції, країна втрачає свій поточний статус і вагу в ОПЕК.

Навпаки ж розширення виробничих потужностей пропорційно підтвердженим запасам не тільки зміцнює позицію країни в ОПЕК, але й зміцнює її міжнародну позицію та дає їй змогу відігравати сильнішу роль у переговорах між ОПЕК та країнами, що не є членами ОПЕК, а також у діалозі між виробниками та споживачами. На сучасному етапі країни Затоки продовжують залучати інвестиції з третіх країн у розробку своїх родовищ і збільшення виробничих і експортних потужностей.

По-друге, видобуток газу в Перській затоці зараз досить низький. У 2008 р. було вироблено 116,3 млрд кубометрів Іраном, а за ним іде Катар з 25,4 тис. кубометрами [111]. Цілком зрозуміло, що нинішній рівень видобутку не дозволить регіону в майбутньому стати великим експортером газу. Поточні інвестиційні проекти Ірану, Катару та Кувейту із швидкої розробки родовищ свідчить про усвідомлення проблеми. Розширення потужностей з видобутку газу надасть країнам можливість забезпечити міцну позицію серед експортерів газу, а також дозволить відігравати їм значну роль на газовому ринку [114].

По-третє, країни-виробники енергії з достатніми запасами, вільними сховищами впливають на економічні процеси на глобальному рівні. Володіння та ефективне управління такими можливостями надає країнам Перської затоки потужні важелі впливу на просування їхніх цілей на ринку. Це справедливо як для нафтовидобутку, так і для видобутку газу. Зокрема, володіння потужностями для зберігання нафти надає власнику можливість відігравати роль у ціноутворенні, а також діяти на свій розсуд за сприятливих обставин. Минулий досвід країн Перської затоки з використання сховищ підкреслює необхідність планування для ефективного управління їх запасами.

По-четверте, враховуючи високу капіталомісткість і технологічність енергетичного сектору, доступ до відповідних фінансових ресурсів відіграє важливу роль у розвитку енергетичних ресурсів і, як наслідок, у забезпеченні довгострокової безпеки попиту та пропозиції. Згідно з Global Energy Outlook МЕА, загальні інвестиції в енергетику до 2030 р. оцінюються в 26 трильйонів доларів, 53% з яких припадає на енергетичний сектор [79]. Ті самі оцінки вказують на те, що 50% загальних інвестицій знадобиться країнам, що розвиваються, що вказує на величину фінансових ресурсів, необхідних для розвитку нафтогазового сектору країн-виробників.

За оцінками ОПЕК, інвестиції країн ОПЕК у розробку нафтових родовищ у розмірі близько 150 мільярдів доларів збільшать їхні видобувні потужності на 5 млн. барелів [55, с. 214]. Зрозуміло, що всі країни регіону планують залучати фінансові ресурси для розвитку своїх потужностей, щоб досягти цільового обсягу виробництва до 2030 р. Нездатність залучити достатні ресурси вчасно неминуче призведе до відставання від конкурентів і втрати рейтингу та впливу на ринку.

По-п'яте, енергетичний сектор є високотехнологічним й інтенсивним, і цей фактор з часом став невід'ємною частиною планів розвитку нафтогазового сектору. Країни, що мають сучасні технології зможуть розвивати свої галузі ефективніше порівняно з конкурентами та забезпечать реальну перевагу над іншими. Таким чином, нагальний імператив розвитку нафтового та газового секторів вимагає від країн Перської затоки активної дипломатії, щоб отримати доступ до необхідних сучасних технологій.

По-шосте, активна енергетична дипломатія держав Затоки приділяє особливу увагу питанню експлуатації тих родовищ, які знаходяться у спільному використанні, або які є спірними. Іран має кілька нафтових і газових родовищ разом із деякими своїми сусідами. Нафтові родовища на заході належать Іраку, а деякі газові – Саудівській Аравії та Кувейту. Найбільше газове родовище знаходиться в Південному Парсі зі належить Катару. Оптимальна експлуатація та розробка цих спільних родовищ вимагає

активного підходу з обох сторін. Невиконання цієї вимоги призведе до втрати ресурсів, підірве необхідну довіру між сусідами та призведе до політичних і правових суперечок, які, у свою чергу, ускладнять реалізацію спільних проектів.

По-сьоме, важлива сфера, що викликає занепокоєння, пов'язана з участю транснаціональних компаній у розробці нафтових і газових родовищ. Країни Перської затоки правлять контракти таким чином, щоб зобов'язати компанію-учасника протягом усього періоду діяльності на родовищі, а не лише до завершення проекту – як це було в минулому.

По-восьме, тривалий, багатий досвід країн в нафтовій промисловості та їх статус як великих виробників та експортерів нафти та газу дають їм змогу приймати активну участь у міжнародних проектах. Участь у транспортно-енергетичних проектах, що реалізуються в Центральній Азії, сприятиме посиленню енергетичної ролі країн Перської затоки за межами їх регіону. Успішний досвід таких компаній, як Статойл (Норвегія), Петронас (Малайзія), Петробраз (Бразилія) підтверджує дану тезу [40, с. 260].

Таким чином, протягом останніх кількох десятиліть питання енергетичної дипломатії в регіоні стало більш складним та комплексним. Воно набуло дедалі більших політичних вимірів. В регіоні Перської затоки дві групи акторів впливають на динамізм енергетичної дипломатії: державні/урядові актори (нафтогазовидобувні країни та компанії) та недержавні/неурядові актори.

На неурядовому рівні задіяно багато учасників, починаючи від міжнародних нафтових компаній, національних нафтових компаній, міжнародних організацій, національних і міжнародних фінансових установ, постачальників транспорту, технологій і науково-дослідних розробок, аж до НГО, які займаються зміною клімату та зеленим рухом.

Враховуючи це складне, висококонкурентне регіональне енергетичне середовище, мистецтво енергетичної дипломатії будь-якої країни Перської затоки включає застосування певних підходів до здійснення енергетичної дипломатії, що відображається у стратегічних планах і програмах,

спрямованих на ефективне, цілеспрямоване досягнення цілей шляхом розумної взаємодії з іншими партнерами та зацікавленими сторонами на всіх рівнях – як на регіональному, так і на універсальному [46].

Багатостороння енергетична співпраця на регіональному рівні здійснюється в рамках відповідних організацій. Наразі в регіоні Перської затоки функціонують міжнародні об'єднання та розроблено комплекс правових норм, що дозволяє говорити про формування уніфікованого економічного простору.

Шість держав Перської затоки Аравійського півострова – Бахрейн, Кувейт, Оман, Катар, Саудівська Аравія та ОАЕ – у травні 1981 р. утворили Раду співробітництва арабських держав Перської затоки (далі – РСАДПЗ) з метою координації, інтеграції та співпраці між державами-членами в усіх сферах [90]. На чолі організації стоїть Вища рада, членами якої є глави держав, що входять до організації.

В межах РСАДПЗ здійснюється енергетичне співробітництво. Воно є одним із пріоритетних напрямків діяльності Ради через те, що економіка більшості країн базується передусім на видобутку корисних копалин, зокрема нафти. Так, основні питання енергетичної дипломатії в рамках РСАДПЗ стосуються:

- розвитку інфраструктури – країни РСАДПЗ співпрацюють у будівництві нафтопроводів, газопроводів та електромереж;
- збереження енергоресурсів – держави РСАДПЗ взаємодіють у процесі здійснення досліджень та розробок нових технологій, що пов'язані з видобутком та транспортуванням енергоресурсів

Іншою регіональною організацією, в рамках якої здійснюється скоординована енергетична політика, є ОПЕК. ОПЕК – це міжнародна міжурядова організація (її часто називають картелем), створена нафтовидобувними країнами з метою стабілізації цін на нафту.

До складу ОПЕК входять 12 країн: Іран, Ірак, Кувейт, Саудівська Аравія, Венесуела, Катар, Лівія, Об'єднані Арабські Емірати, Алжир, Нігерія, Еквадор

та Ангола. Штаб-квартира організації розташована у Відні. Всі дванадцять країн перебувають у сильній залежності від доходів своєї нафтової промисловості.

ОПЕК організована країнами, які є нафтовими експортерами для виконання наступних основних цілей та завдань:

- координація та уніфікація нафтової політики країн-членів;
- використання необхідних засобів та способів з метою забезпечення стабільних цін на світовому ринку нафти;
- захист інтересів країн-експортерів нафти шляхом забезпечення стійких доходів;
- забезпечення ефективного, регулярного та рентабельного постачання нафти країнам-споживачам;
- забезпечення отримання справедливих доходів інвесторами від капіталовкладень у нафтову промисловість;
- співробітництво з країнами, які не є членами ОПЕК з метою реалізації ініціатив зі стабілізації світового ринку нафти [90].

ОПЕК вживає заходи для вирішення проблем обмеженості джерел енергетичних ресурсів, екологічної безпеки та ядерної безпеки. ОПЕК прагне забезпечити стабільність світового ринку нафти та газу. Для цього Організація регулює виробництво нафти та газу країнами-членами. Це допомагає запобігти надмірному видобутку та підтримувати ціни на рівні, що є прийнятними для всіх країн-членів. ОПЕК здійснює інвестиції в наукові дослідження та технологічні розробки в галузі нових енергетичних технологій. Ці технології сприяють збільшенню обсягів видобутку нафти з існуючих родовищ та пошуку нових джерел енергії. ОПЕК також бере на себе зобов'язання щодо захисту навколишнього середовища. Організація розробила політику, яка спрямована на скорочення викидів парникових газів та інших забруднювачів.

Таким чином, підсумовуючи розглянутий матеріал можемо зазначити наступне. Перська затока завдяки своєму особливому розташуванню вважається найбільшим та найважливішим комунікаційним центром між трьома континентами. Багаті ресурси та його вигідне геополітичне розташування зробили цей регіон одним із найважливіших стратегічних регіонів у світі. У той же час даний регіон відрізняється політичною нестабільністю.

Розглядаючи енергетичну політику країн Перської затоки, можна виділити наступні її особливості: енергетична сфера є ключовою галуззю економіки держав Перської затоки. Об'єднуючи свої зусилля та координуючи свою енергетичну політику країни-учасниці ОПЕК прагнуть зміцнити свій гео економічний вплив. Водночас, на сучасному етапі держави Затоки прагнуть диверсифікувати економіку, та зменшити її залежність від експорту енергоресурсів.

Аналізуючи енергетичну дипломатію держав Перської затоки, встановили, що вони використовують два підходи: традиційний і сучасний, причому переважає останній. Це підтверджується: сучасним розумінням проблем розвитку енергетики; забезпеченням роботи нафтових і газових родовищ; привабленням іноземних інвесторів; спільними розробками високотехнологічних рішень для розвитку енергетичної інфраструктури; вирішенням питань спільного управління нафтовими та газовими ресурсами; ініціюванням міжнародних енергетичних проектів; співпрацею у рамках регіональних організацій (РСАДПЗ та ОПЕК).

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ ДЕРЖАВ ПЕРСЬКОЇ ЗАТОКИ

3.1. Сучасні тенденції розвитку енергетичної дипломатії країн Перської затоки

Основною метою енергетичної дипломатії як окремої країни, так і регіону в цілому є захисті національних економічних інтересів. Як правило, вони включають у себе [39]:

- забезпечення доступу населення та вітчизняних підприємств до енергоресурсів;
- встановлення цін на міжнародному ринку, які б влаштували як країн-експортерів, так і країн-споживачів;
- забезпечення ефективності енергетичного, енергодобувного та енерготранспортного секторів;
- вирішення актуальних проблем, таких як радіаційна безпека.

В енергетичній сфері регіону простежується ряд тенденцій, які впливають на розвиток енергетичної дипломатії країн Перської затоки.

В першу чергу це колективне прагнення забезпечити енергетичну безпеку. Поточний стан видобутку енергоресурсів в регіоні характеризується, з одного боку, стабілізацією потужностей, а з іншого – прагненням до збільшення видобутку для забезпечення зростаючого попиту на енергоресурси з боку країн що розвиваються.

Трансформація існуючих та формування нових ринків підвищила доступність електроенергії для споживачів та скоротила міжрегіональні відмінності енергозабезпечення. Широке використання енергозберігаючих технологій у виробництві та побуті (електромобілі, будинки з позитивним енергобалансом, активні енергокомплекси, системи зберігання енергії), поширення систем кондиціонування повітря, зростання популярності нових електронних гаджетів та побутових приладів, впровадження

енергозберігаючих матеріалів та технологій будівництва призводять до випереджального зростання попиту на електроенергію [39].

Держави Перської затоки також дедалі більше збільшують споживання енергії. У країнах намітився певний перехід від експорту енергоносіїв до надання комплексних послуг у галузі енергопостачання, що супроводжується впровадженням принципово нових енергетичних технологій, що веде до зростання впливу енергосервісних компаній та збільшення інвестицій у сферу енергорозподілу.

Згідно з даними МЕА, споживання енергії в Саудівській Аравії в період з 2010 по 2021 рік зросло в середньому на 5% на рік [68]. Середньорічне споживання електроенергії на душу населення збільшилось до 8.4% в 2022 р. і в подальшому зростатиме через розвиток економіки та зростання кількості населення [92]. Цей тренд є характерним не тільки для країн Перської затоки, але і для головних імпортерів нафти, таких як: Китай, Індія, Південна Корея та США (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Країни, які є найбільшими споживачами нафти (станом на 2023 р.)

Назва країни	Тис. барелів/день	Різниця у споживанні порівняно з 2012 роком
1. США	19,140	+8,9 %
2. Китай	14,295	+ 42,1 %
3. Індія	5,185	+ 41,1 %
4. КСА	3,876	+ 11,8 %
5. Японія	3,337	-28,6 %
6. Південна Корея	2,858	+15,9 %

Складено автором за матеріалами: [95].

Гарантоване енергозабезпечення для країн-імпортерів є одним із ключових факторів стабільного економічного розвитку, тому першим завданням країн Перської затоки залишається постійне технічне переозброєння основних фондів добуваючої інфраструктури, щоб забезпечувати конкурентоспроможність на ринку.

Середній вік нафтовидобувного обладнання у країнах Перської затоки нижче середнього в світі. Це пов'язано з тим, що країни Перської затоки є великими виробниками нафти та частково природного газу. Вони постійно інвестують у модернізацію свого нафтовидобувного обладнання [115].

Однак, варто зазначити, що середній вік нафтовидобувного обладнання в країнах Перської затоки все ще досить високий. Це означає, що у цих країнах є потенціал підвищення ефективності нафтовидобутку за допомогою модернізації устаткування. Так, за даними галузевої звітності, в 2022 р. Saudi Aramco оголосила про плани інвестувати в модернізацію свого нафтовидобувного обладнання у розмірі 100 мільярдів доларів [88].

Таким чином, ключовою метою дипломатичної активності країн Перської затоки стає постійна модернізація енергодобувних потужностей шляхом підтримки та започаткування нових партнерств із закордонними партнерами з метою залучення інвестицій задля технічного переозброєння енергетичної галузі.

Країни Перської затоки використовують енергетичну дипломатію для залучення іноземних інвестицій у галузь кількома способами.

По-перше, вони проводять двосторонні та багатосторонні переговори з іншими країнами, створюючи сприятливі інвестиційні умови. Наприклад, підписують двосторонні угоди про вільну торгівлю з третіми країнами. Ці угоди передбачають зниження торговельних бар'єрів та спрощення процедур для ведення бізнесу. Це є привабливим для іноземних інвесторів.

Саудівська Аравія та ОАЕ залишаються стратегічним партнерами для зарубіжних компаній у сфері енергетики. Група національних газо та нафтовидобувних компаній Аднак, займає провідне становище в ОАЕ і світі, створює можливості для спільного інвестування з глобальними партнерами в галузі видобутку нафти та газу, транспортування енергії, нафтопереробної та нафтохімічної промисловості [21]. Аднак активно працює із закордонними компаніями, такими як БП, і залучає китайські компанії. Серед інших акціонерних партнерів – французька Тоталь та японська корпорація Інпекс.

Компанія обирає нових партнерів, включаючи виробничі концесії, на основі їх здатності забезпечити кращий доступ до глобальних ринків для продуктів, а також їхньої готовності ділитися технічним досвідом і розробляти нові технології [101].

Відкритим до інвестицій залишається і Катар. У 2023 р. у зв'язку з енергетичною кризою викликаною війною в Україні Японія, прагнучи диверсифікувати джерела енергії та підписати більше термінових контрактів на паливо, щоб забезпечити стабільне постачання почала переговори з Катаром. Головною метою цих переговорів є співробітництво у галузі розробки родовищ природного газу. Угода, що розробляється, передбачає інвестиції Японії в проекти з видобутку та переробки природного газу в Катарі [29].

По-друге, країни Перської затоки беруть активну участь у міжнародних енергетичних форумах та конференціях. Це дозволяє їм просувати свої енергетичні проекти та привертати увагу потенційних інвесторів. Саудівська Аравія та ОАЕ беруть активну участь у конференціях Міжнародного енергетичного агентства. Ці конференції відіграють важливу роль у регулюванні світової енергетики та надають майданчик для взаємодії країн-виробників та споживачів енергії.

Іншою не менш важливою конференцією є Міжнародна технічна та стратегічна конференція Айдіпек, яка проводиться щороку в ОАЕ. У 2022 р. Конференція охопила 200 сесій з 980 доповідачами-експертами та понад 10 400 делегатами [99]. Поруч із конференцією розташовуються знакові виставкові зони, які служать головною вітриною для постачальників і споживачів нафти. У 2022 р. Айдіпек залучила понад 2200 компаній-експортерів, включаючи 35 національних нафтових компаній і 16 міжнародних нафтових компаній для узгодження нових проектів в галузі [99].

По-третє, країни Перської затоки використовують дипломатію для зміцнення співробітництва з міжнародними фінансовими інститутами. Наприклад, Саудівська Аравія та ОАЕ співпрацюють із Азіатським банком

розвитку для фінансування своїх енергетичних проектів. Ця співпраця дозволяє країнам Перської затоки залучити необхідні кошти для розвитку енергетичної галузі.

Ці ініціативи свідчать про те, що країни Перської затоки використовують дипломатію для створення сприятливого інвестиційного клімату та зміцнення співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями з окремих енергетичних проектів для модернізації видобувної промисловості. При цьому запуск нових інвестиційних проектів в енергетиці відбувається з урахуванням екологічних стандартів та вбудований у стратегію сталого розвитку країн Перської затоки.

За даними МЕА, на підприємства енергетичного сектору припадає близько 40% антропогенних викидів парникових газів та суттєвий обсяг викидів забруднюючих речовин [98]. Це робить його одним із ключових учасників реалізації зобов'язань у рамках Паризької угоди щодо клімату [109].

Підсилювачем екологічного тренду є зростання попиту на екологічну, доступну енергетику. При цьому набуває популярності впровадження нових поколінь економічних інструментів, таких, як перетворюючі інвестиції. Попит на еколого-технологічні рішення, що сприяють сталому розвитку є, навіть у таких країнах як Оман, де необхідність їх впровадження зумовлена високим рівнем техногенного забруднення природи.

У той же час, слід зазначити, що в енергетиці країн Перської затоки в найближчій перспективі відновлювані джерела не відіграватимуть серйозної ролі. Так, відповідно до енергетичних візій, перехід на відновлювані джерела відбудеться не раніше ніж у 2050 році. При цьому Саудівська Аравія та ОАЕ оголосили про плани інвестувати у відновлювані джерела енергії близько 100 мільярдів доларів до 2030 р. [110].

Відновлювальні джерела вже демонструють непогані результати. В останні роки в країнах Перської затоки спостерігається значне зростання вироблення електроенергії від поновлюваних джерел, насамперед сонячної та вітряної генерації, що стало можливим за рахунок суттєвого здешевлення та

зростання ефективності технологій. Цінові мінімуми вартості сонячної енергетики в Саудівській Аравії та Дубаї досягли показника 0,5 центів/кВт [110].

Говорячи про розвиток ринку відновлюваних джерел, не можна не відзначити, що в регіоні він забезпечується здебільшого за рахунок масштабних державних інвестицій, податкових пільг та інших форм підтримки. Не менш важливим чинником зростання споживання є здешевлення «чистої» енергії, зумовлене розвитком новітніх технологій. У свою чергу вихід найбільших постачальників відновлюваних технологій у регіоні на нові ринки дозволяє отримати доступ до міжнародного капіталу та знизити витрати.

Примітно, що за кількістю патентів у сфері відновлюваних технологій, виданих у 2020 р., лідерами є Японія (12,937), США (4,954), Німеччина (3,974), Китай (2,132), Південна Корея (2,068), а Саудівська Аравія була лише на 7 місці (табл. 3.2). При цьому, інформація щодо інших країн Перської затоки в статистиці просто відсутня.

Таблиця 3.2

Кількість патентів у галузі відновлюваних джерел енергії (станом на 2020 р.)

Країна	Кількість патентів
Японія	12,937
США	4,954
Німеччина	3,974
Китай	2,132
Південна Корея	2,068
Саудівська Аравія	8

Складено автором за матеріалами: [100].

Технологічні причини відставання регіону частково пояснюються високими витратами на будівництво та експлуатацію відновлюваної генерації та, відповідно, відсутністю інтересу до цього ринку у серйозних інвесторів.

Водночас у регіону все ще є можливість стати серйозним гравцем на зростаючому ринку та здійснювати успішну розробку та локалізацію

виробництва обладнання, будівництво «чистих» енергоустановок різної потужності як для вітчизняних потреб, так і для експортних поставок.

У довгостроковій перспективі підтримка урядами Саудівської Аравії та ОАЕ нових альтернативних технологій сприятиме їх подальшому розвитку та підвищенню конкурентоспроможності. У цих умовах розширення використання відновлюваної генерації може стати стимулом для розвитку енергетично ізольованих територій, що сьогодні стримується через інфраструктурні обмеження. Прикладом можуть бути проекти побудови самозабезпечувальних міст на штучних островах у Саудівській Аравії.

Таким чином, країни Перської затоки приділяють дедалі більше уваги Цілям сталого розвитку (далі – ЦСР) в енергетиці. Більше того, вони використовують дипломатію для просування цих цілей, співпрацюючи з іншими країнами та міжнародними організаціями.

Країни Перської затоки зокрема просувають ЦУР в енергетиці, беручи участь у міжнародних угодах та ініціативах. Наприклад, Саудівська Аравія та ОАЕ є учасниками Паризької угоди щодо клімату, яка зобов'язує країни до скорочення викидів парникових газів. Країни Перської затоки також є членами Міжнародного агентства з відновлюваних джерел енергії (IRENA), яке сприяє використанню відновлюваних джерел енергії у світі.

Крім того, країни Перської затоки активно співпрацюють з іншими країнами на двосторонній основі в галузі енергетичного співробітництва, притримуючись принципів ЦСР. Наприклад, Японія та ОАЕ підписали меморандум про співпрацю щодо операцій з воднем та спільної розробки стандартів, а також для побудови міжнародного ланцюжка поставок, включаючи виробництво та транспортування водню [94]. Меморандум поширюється на сфери енергетики та інфраструктури, маючи на меті перехід на чисту енергію [72].

Іншим не менш цікавим прикладом є єгипетсько-саудівський проєкт з міжсистемного з'єднання електроенергетичних підприємств єгипетської компанії з передачі електроенергії та саудівської електричної компанії.

Інтерконнект дозволить Саудівській Аравії та Єгипту здійснювати обмін 3000 МВт електроенергії [110].

З'єднання електромереж двох країн і, отже, взаємопов'язаних електромереж Перської затоки з електромережами Північної Африки сприятиме стійкості мережі та досягненню цілей декарбонізації, оскільки значна частина електроенергії, якою регіони обмінюватимуться в майбутньому, буде надходити з відновлюваних джерел. Саудівська Аравія прагне збільшити частку природного газу та відновлюваних джерел енергії у виробництві електроенергії приблизно до 50% до 2030 року, тоді як Єгипет має на меті збільшити частку до 42% виробництва електроенергії з відновлюваних джерел до 2035 р. [99].

Крім того, усі країни Перської затоки беруть участь у Глобальній метановій обіцянці на чолі з Європейським Союзом і Сполученими Штатами. Глобальної метанової угоди. Близько 150 країн приєдналися до проекту, зобов'язавшись спільно працювати над досягненням скороченням глобальних антропогенних викидів метану щонайменше на 30 відсотків нижче рівня 2020 року до 2030 року. Країни Перської затоки в рамках угоди зобов'язались вжити комплексних внутрішніх заходів для досягнення цієї мети та переходу до методологій інвентаризації належної практики для кількісного визначення викидів метану [99].

Країни Перської затоки використовують дипломатію для просування ЦУР в енергетиці в рамках ООН. Наприклад, Саудівська Аравія є головою Ради зі сталого розвитку ООН у 2023 році [110]. У цій якості вона просуває Цілі сталого розвитку в галузі енергетики, включаючи розширення доступу до чистої енергії, підвищення енергоефективності та скорочення викидів парникових газів [110].

Таким чином енергетична дипломатія відіграє важливу роль у зусиллях країн Перської затоки щодо досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР). Співпраця з іншими країнами та міжнародними організаціями дозволяє

країнам регіону просувати ці цілі та робити свій внесок у більш стійке майбутнє.

Іншою тенденцією є забезпечення надійного енергопостачання та зниження ризику аварійних ситуацій. Тут варто згадати, що країни Перської затоки мають протяжну територію оточену неоднорідним середовищем з конфліктними зонами. Всі держави Затоки підписали Конвенції про ядерну безпеку 1994 р. і тому юридично зобов'язані підтримувати найвищий рівень безпеки при використанні атомно-енергетичних технологій [105].

У зв'язку з цим найважливішим завданням для країн Перської затоки є забезпечити імплементацію технічних стандартів, які б гарантували безпеку ядерних об'єктів. Вирішення цієї проблеми дозволить підвищити стійкість енергетики по відношенню до природних, економічних та техногенних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, а також забезпечить можливість енергетики нівелювати негативні наслідки від впливу різних факторів, що потенційно можуть дестабілізувати ситуацію.

Країни Перської затоки, надаючи великого значення співпраці з міжнародними організаціями, такими як МАГАТЕ та іноземними ядерними регулюючими органами, а також іншими зацікавленими сторонами, отримують доступ до інформації, ресурсів, передового досвіду третіх країн.

Саудівською Аравією через актуальність тематики був запущений проєкт К.А.CARE, який підтримує активні програми залучення зацікавлених сторін на національному та міжнародних рівнях для забезпечення радіаційної безпеки. У цьому контексті К.А.CARE розробила комплексну програму технічної співпраці з МАГАТЕ для охоплення широкого спектру областей. Подібним чином К.А.CARE активно співпрацює з досвідченим ядерним регулятором з метою створити надійну національну ядерну нормативну базу. [110].

Іншим світовим та регіональним трендом став розвиток технологій «розумних мереж». Довгострокова програма ЄС із впровадження інтелектуальної енергетики (SmartGrid Technology Platform), а потім акт США

(USCTC42 152 IX) сформували напрями розвитку технологічних та системних рішень щодо інтелектуалізації та підтримки розподілених енергомереж. У Саудівській Аравії існує зацікавленість з боку, насамперед, мережевих компаній у цифровізації та розвитку мультифункціональності енергетичних мереж та створення на цій базі нових послуг, проте більшість подібних проектів спрямовані на розвиток «традиційної», а не «нової» енергетики [106].

3.2 Енергетична дипломатія держав Перської затоки в XXI ст.: сценарії розвитку

Враховуючи зазначені тенденції, можемо виділити три сценарії, два з яких описують консервативний та оптимістичний варіанти розвитку напрямів енергетичної дипломатії (табл. 3.3).

Консервативний сценарій розвитку енергетичної дипломатії передбачає, що основним джерелом енергоресурсів у Перській Затоці у стратегічній перспективі залишиться вуглеводневе паливо, міжнародні екологічні вимоги не посилюватимуться, як і рівень санкційного тиску на порушників.

Попит на первинну енергію під впливом підвищення рівня життя населення та розвитку виробничих технологій зростатиме, причому вартість енергоресурсів буде досить помірною. У цих умовах основою електроенергетики залишаться великі нафтова і меншою мірою газова генерації.

Передбачається масштабна модернізація централізованої енергетики при збереженні адміністративного регулювання та домінуючого становища великих державних енергетичних холдингів.

Локальна енергетика, окремі елементи технології smart grid будуть використовуватися головним чином для вирішення приватних питань, пов'язаних з підвищенням енергоефективності [107].

Таблиця 3.3

Сценарії розвитку енергетичної дипломатії у регіоні Перської затоки

Характеристики енергетичної дипломатії	Консервативний сценарій	Оптимістичний сценарій	Високотехнологічний сценарій
Основні напрями співробітництва	Економічне співробітництво, торгівля	Економічне співробітництво, торгівля, науково-дослідницьке співробітництво	Економічне співробітництво, торгівля, науково-дослідницьке співробітництво,
Формати	Переважно двостороння співпраця	Переважно двостороння співпраця	Універсальна співпраця
Актори	Переважно держави та регіональні організації	Переважно держави та регіональні організації	Держави, регіональні та універсальні державні та недержавні організації, приватний сектор
Головні партнери	Бахрейн Кувейт Оман Катар Саудівська Аравія Об'єднані Арабські Емірати Китай США	Бахрейн Кувейт Оман Катар Саудівська Аравія Об'єднані Арабські Емірати Китай США Німеччина Японія	Бахрейн Кувейт Оман Катар Саудівська Аравія Об'єднані Арабські Емірати Японія США Німеччина Китай Південна Корея
М'яка або тверда дипломатія	М'яка	М'яка	Тверда (прийняття нових загальнообов'язкових стандартів) та м'яка
Очікувані результати	Продаж енергоресурсів по найбільш вигідним цінам, оновлення видобувальної інфраструктури для забезпечення конкурентоспроможності	Продаж енергоресурсів по найбільш вигідним цінам, оновлення видобувальної інфраструктури для забезпечення конкурентоспроможності, розробка нових стандартів в галузі відновлювальних джерел енергії, масова підготовка до переходу на нові джерела	Оновлення видобувальної інфраструктури для забезпечення конкурентоспроможності, активне спрямування загальних зусиль на технологічні розробки в галузі відновлювальних джерел енергії та атомної енергетики, повна цифровізація енергетичної галузі

Авторська розробка.

Перед енергетичною дипломатією країн Перської затоки буде поставлено головну мету – збереження поточних позицій через внутрішні домовленості та домовленості з третіми країнами щодо модернізації секторів нафти та газовидобутку.

Оптимістичний сценарій розвитку енергетичної дипломатії також передбачає, що вуглеводнева сировина залишиться основним енергоресурсом у найближчому майбутньому, принаймні до вичерпання відповідних джерел.

Проте прогнозоване проходження піків видобутку вуглеводнів у перспективі 35–40 років обумовлює необхідність забезпечення своєчасної готовності до поствуглецевої енергетики. Остання, найімовірніше (з урахуванням тенденцій, що вже склалися), базуватиметься на новому інституційному середовищі, сформованому на основі глобальних і локальних кліматичних угод, податкових і митних тарифів, нових технологічних стандартів [100].

Сприятливі екологічні та економічні умови сприятимуть збільшенню попиту на нафту і газ. Але й попит на відновлювані джерела зростатиме значно динамічніше, ніж у консервативному сценарії. Під впливом зростання попиту на відновлювану електроенергію, буде прийнято нові екологічні стандарти та спостерігатиметься здешевлення обладнання.

У той же час волатильність вироблення електроенергії зумовить критичну важливість розвитку технологій накопичення та зберігання енергії: АЕС на швидких нейтронах, «розумні будинки», системи накопичення енергії, гібридні установки, роботизовані апарати, турбіни нового класу.

Отримає динамічний розвиток ринок енергосервісних компаній, що поступово перетворює енергетичний ринок на ринок послуг енергопостачання та інжинірингу. В результаті реалізації цього сценарію до 2030 р. сформується два сектори – традиційної енергетики, орієнтованої насамперед на енергоефективність, та нової енергетики, розвиток якої стимулюватиметься державою [107].

За цим сценарієм дипломатія об'єднає два напрями внутрішні домовленості та домовленості з третіми країнами щодо модернізації секторів нафто та газовидобутку, з одного боку та прийняття нових екологічних стандартів та проведення спільних досліджень з лідерами на ринках для здешевлення обладнання, з іншого (глобальних та локальних кліматичних угод, нових технологічних стандартів).

У рамках цього сценарію компаніями КСА та ОАЕ із залученням наукових колективів із країн-партнерів може бути реалізована масштабна робота зі створення вітчизняних та локалізації передових зарубіжних технологій та виробництв для відновлювальної генерації та систем накопичення енергії.

У просуванні даного дипломатичного сценарію можуть бути зацікавлені такі компанії, як Саудівська електрична компанія, Сауді Арамко, Саудівська компанія розвитку технологій та інвестицій, Національна енергетична компанія Абу-Дабі, Масдар, Інвестиційна компанія Мубадала, що мають у своєму розпорядженні і необхідні ресурси, і компетенції [57].

Високотехнологічний сценарій розвитку енергетичної дипломатії припускає, що на основні позиції в енергетиці вийдуть відновлювані ресурси, основним завданням буде їх масштабування та досягнення економічної ефективності в порівнянні з іншими джерелами енергії. Насамперед за рахунок радикального здешевлення сонячної та вітрової генерації. Нафта збереже свою значущість, але важливою умовою її застосування буде дотримання жорстких екологічних вимог.

Ключові компетенції у регіоні з технологій даного сценарію будуть розроблені спільно з США, Німеччиною, Францією, Японією, Південною Кореєю та Китаєм. Сценарій передбачає динамічні переговори щодо чотирьох фундаментальних напрямів, які змінять архітектуру енергетики [58]:

- управління попитом – буде створено організацію за прикладом ОПЕК і ОПЕК+, в якій візьмуть участь і передові країни Перської затоки, яким вдасться досягти значних результатів у галузі відновлюваних джерел;

- технології накопичення енергії – співпраця країн Перської затоки з міжнародними організаціями та компаніями у галузі розробки та впровадження технологій накопичення енергії. Ця співпраця може включати спільні дослідження та розробки, а також комерціалізацію технологій накопичення енергії та спільні інвестиції;
- цифровізація галузі – створення наднаціонального центру досліджень та розробок у галузі цифровізації енергетики.

Контури енергосистеми країн Перської затоки зміняться у бік формування великої кількості виробничо-споживаючих осередків, що самозабезпечуються, скріплених магістральними лініями (насамперед на основі великої системи сонячних батарей), які стануть джерелом резервної електроенергії та енергії для великих енергоємних виробництв.

Зміна базових параметрів функціонування енергосистеми спричинить формування її нової економіки. Основні технологічні зміни в електроенергетиці будуть спрямовані на створення нової постіндустріальної енергетики, ринку послуг і в перспективі ринку технологій.

Помітну нішу на цих ринках займуть компанії, які здійснюють збір та аналіз даних, що надають послуги з організації енергопостачання та заощадження. Перший час будуть укладатися контракти на надання відповідних послуг. Будуть укладені угоди і в галузі спільної розробки технологічної бази, яка включає мікромережі та «розумні енергосистеми», системи зберігання енергії, роботизовані апарати, обчислювальні технології для аналізу даних, технології гнучкої генерації електроенергії [54].

Як одна з найважливіших технологій виділяється виробництво електромобілів, масштабний розвиток якого вимагатиме значних інвестицій у відповідну інфраструктуру. Поширення електрокарів з можливістю їх інтеграції до енергорозподільчої мережі сприятиме вирівнюванню режиму навантаження на енергосистему.

Простежуватимуться тут і зміни на рівні суб'єктів дипломатії. Державні функції будуть передані приватному сектору. Це пояснюється тим, що зв'язок

із споживачами електроенергії (у тому числі і в країнах-партнерах), очевидно, не уникне операторів, які отримають контроль над «енергетичною платформою взаємодії зі споживачами енергії» [32].

Подібні процеси спостерігаються в інших секторах економіки. Так, найбільша у світі транспортна компанія Uber не є власником транспортних засобів, найпопулярніша медійна компанія Facebook не створює контенту, найбільший роздрібний торговець Alibaba не має магазинів тощо.

Енергетичні компанії займатимуться постачанням електроенергії і взаємодіятимуть із користувачами власники «енергетичної платформи». Для вбудовування регіону Перської затоки в цей сценарій необхідно прискорено формувати інжинірингові компетенції, які в перспективі стануть об'єктом «експорту» високотехнологічних послуг та джерелом доходів.

3.3. Стан та перспективи розвитку співпраці України та країн Перської затоки в енергетичній галузі

Розглядаючи стан та перспективи розвитку енергетичної співпраці України з країнами Перської затоки, слід зазначити той факт, що найбільш інтенсивною є співпраця нашої країни з Саудівською Аравією та ОАЕ.

Таблиця 3.4

Розвиток енергетичної співпраці України з країнами Перської затоки
в 2003 – 2012 рр.

Країна	Рік початку співпраці	Досягнення
Саудівська Аравія	2003 р.	Створення на території ОАЕ українських підприємств, що працюють в енергетичному секторі
ОАЕ	2004 р.	Енергетична співпраця провалилась через нездатність української компанії виконати фінансові зобов'язання перед контрагентами
Ірак	2003 р.	Співробітництво планувалося на рівні українсько-польського консорціуму, але так і не було реалізовано
Катар	2012 р.	Угода – газ в обмін на зерно

Складено автором за матеріалами: [36].

Енергетична співпраця з КСА розпочалась, коли у липні 2003 р. Україну відвідала делегація саудівських бізнесменів. Вони зустрілися з керівництвом підприємств «УкрАзіябуд», «Укрінтеренерго», «Інтерпайп» та «Сентравіс». За підсумками цього візиту було підписано 11 угод та протоколів про співпрацю, у тому числі в галузі енергетики [19]. Незабаром компанія Сауді Арамко уповноважала українську частину Ділової ради виконувати обов'язки представника своїх інтересів у наданні відповідного рівня кваліфікації тим українським компаніям, які виявили бажання працювати в нафтогазовій галузі КСА.

В 2011 р. на українсько-саудівському бізнес-форумі було окреслено можливості енергетичні можливості України [19]. Після цього українська компанія Промислова паливно-енергетична компанія змогла закріпитись на ринку нафтовидобувної галузі Саудівської Аравії, де відкрила свою філію. Компанія спеціалізується на будівництві та ремонті діючих нафтогазопроводів та низькопродуктивних свердловин, а також на діагностиці та ремонті обладнання компресорних та насосних станцій трубопроводів.

Компанія виконує також роботи, пов'язані з розвідкою родовищ, будівництвом об'єктів з видобутку, зберігання, транспортування та переробки нафти та газу на території КСА. Українська компанія «Інтерпайп» стала одним із офіційних постачальників труб для Сауді Арамко. Свою продукцію «Інтерпайп» також постачала Національній нафтовій компанії Абу-Дабі та Кувейтській нафтовій компанії».

Після початку повномасштабного російського вторгнення на територію України КСА та ОАЕ дотримуються так званого «позитивного нейтралітету», який полягає з одного боку в збереженні економічних зв'язків з РФ, з іншого – надання гуманітарної допомоги Україні, підтримці позиції України в ООН та формули миру Зеленського. У 2023 р. КСА надала Україні допомогу на загальну суму 400 млн доларів нафтопродуктами [71].

Наразі головним партнером України серед країн Перської затоки за обсягами торгівлі продовжує виступати Саудівська Аравія. Основними позиціями експорту України до КСА у 2022 р. стали крупи (34,7%), м'ясо та харчові субпродукти (24,7%), жири та олії тваринного або рослинного походження (15,1%), чорні метали (7,66%), тютюн та промислові замітники тютюну (5,89%) тощо. Проте енергетична складова двостороннього українсько-саудівського співробітництва в економічній галузі залишається ще незначною [19].

Енергетична співпраця України з ОАЕ розпочалась у 2004 р. Прагнучи взяти участь у розробці нафтових родовищ в еміраті Фуджейра, у лютому 2004 р. правління НАК «Нафтогаз України» вирішило створити спільне підприємство з компанією, що належала міністру внутрішніх справ ОАЕ.

Згідно з договором, українська сторона зобов'язувалася здійснювати постачання обладнання та матеріалів для потреб нафтогазовидобувної та переробної промисловості, реалізацію природного газу, нафти та нафтопродуктів у регіоні Близького Сходу. Крім того, планами діяльності «Нафтогаз України» в ОАЕ передбачалися реконструкція нафтопереробного заводу у Фуджейрі та будівництво нафтопроводу Хабшан-Фуджейра з двома насосними станціями та нафтовим терміналом.

Розширювати присутність НАК «Нафтогаз України» в ОАЕ передбачалося за рахунок можливої участі компанії у розробці родовища «Аль-Айн» в еміраті Абу-Дабі. Проте всі ці проекти та домовленості не реалізовані. Головна причина – нездатність компанії виконати свої фінансові зобов'язання перед урядом емірату аль-Фуджейри.

Наразі економічне співробітництво з ОАЕ скоротилося через війну. У 2022 р. торговельний обіг між країнами становив лише 293,0 млн доларів, що в кілька разів менше, ніж у 2021 р. (1,147 млрд доларів) [71]. Україна сподівається, що Угода про всеосяжне економічне партнерство з ОАЕ, яка, ймовірно, буде підписана цього року, підвищить інтерес компаній ОАЕ до

інвестицій в такі українські галузі, як сільське господарство, енергетика, цифрові технології, виробництво та логістика.

Інші країни, на жаль, не такі активні в співпраці, як Об'єднані Арабські Емірати або Саудівська Аравія, і намагаються бути ще більш нейтральними. З активностей цих країн можна відзначити травневий візит глави Міністерства закордонних справ Бахрейну в Україну, який став першим з моменту встановлення дипломатичних зв'язків і приїзд до Києва прем'єр-міністра Катару.

Винятком є Ірак, з яким Україна розпочала енергетичну співпрацю ще в 2003 р. Тоді Ірак і Україна підписали протокол до Програми ООН «Нафта в обмін на продовольство». У 2003 р. «Нафтогаз» України підписав Меморандум про взаєморозуміння з польською компанією *Polskie Gornictwo Naftowe I Gazownictwo* про створення спільного підприємства з оцінки іракської нафти, відновлення трубопроводів та сховищ і транспортування нафти, але ці наміри не були реалізовані [60].

Питання, пов'язані з енергетичним україно-іранським співробітництвом було розглянуто на двосторонніх зустрічах у 2011 р. [60]. Однак, розглядати налагодження дипломатичних відносин з Іраном в сучасних умовах не є можливим, зокрема через тісну співпрацю між ІРІ та РФ та використанням Росією іранських дронів у війни проти України.

У порівнянні з Іраком та Іраном, з якими Україна співпрацювала ще в радянський період, українсько-катарське енергетичне співробітництво починається лише в 2012 р. Активізували співпрацю між Україною і Катаром візити в Доху в 2012 р., коли відбулись офіційні візити до Катару вищих посадових осіб України [60]. Ці візити відбулися після відвідин України в жовтні 2011 р. шейхом Хамадом бін Халіфом Аль Тані. Під час свого візиту в Катар українська делегація провела переговори з катарськими компаніями *RasGas* і *QatarGas* про постачання скрапленого газу в Україну [60].

На цих же перемовинах Україна і Катар домовилися про підписання угоди про стратегічне співробітництво на 20 років. Катарська сторона запропонувала

надати українсько-катарським відносинам стратегічний характер, вибудовуючи їх за формулою «газ в обмін на зерно». Катар є єдиною країною у Перській затоці, з якою Україна має документально оформлену угоду про співробітництво в області освоєння газогідратів.

У 2012 р. продовжився діалог щодо збільшення інвестицій Катару в український енергетичний сектор, в тому числі в термінал у районі порту «Південний», що поблизу Одеси, та у розробку альтернативних джерел енергії. Згідно з досягнутими домовленостями, на початку 2013 р. відкрилося посольство України у Катарі [60].

Одним із чинників, що визначають пріоритетність співпраці України з державами Перської затоки, є потреба в залученні іноземних енергоносії для диверсифікації постачальників. Адже Росія останніми роками використовувала енергоресурси як важіль не лише економічного, але й політичного впливу.

Але найбільша проблема полягає у маршрутах доставки енергоносіїв із регіону Перської затоки. Через повномасштабне російське вторгнення виникає потреба в пошуку нових оптимальних логістичних рішень. По-перше, безпеки судноплавства в Чорному морі. Російські військові кораблі та авіація контролюють більшу частину Чорного моря, що створює значні ризики для судноплавства. Це ускладнює, а в деяких випадках унеможлиблює, транспортування енергоносіїв морем. По-друге, закриття морських портів України. Російські війська заблокували або захопили кілька українських портів у Чорному морі, що також ускладнює транспортування морем. По-третє, збільшення вартості транспортування. Необхідність використання альтернативних маршрутів, таких як морський шлях через Адріатичне море, збільшує вартість транспортування енергоносіїв.

Для знаходження найбільш оптимального логістичного рішення можна об'єднати трубопроводи України та Туреччини. Однак наявні трубопроводи потребують модернізації, в яку в умовах війни не ризикне вкладати кошти жоден інвестор.

Іншою обопільно вигідною сферою енергетичної співпраці для країн Перської затоки та України є інвестування у розробку родовищ сланцевого газу в Україні. Однак це питання набуде актуальності тільки після завершення активних бойових дій, бо основні родовища сланцевого газу в Україні знаходяться на території східних областей (Харківської, Донецької, Луганської).

Отже, матеріал третього розділу дозволяє зробити наступні висновки. Розвиток енергетичної дипломатії держав Перської затоки сильно залежить від регіональних тенденцій в енергетичній галузі. Ці тенденції включають: необхідність постійної модернізації енергетичної інфраструктури країн регіону; співпрацю в рамках ОПЕК та РСДПЗ зростання обсягів енергоспоживання в регіоні; поступовий перехід до використання відновлювальних джерел енергії; цифровізацію енергетичного сектору.

Наразі енергетична дипломатія країн Затоки спрямована на збереження позицій регіону як провідного постачальника нафти, а у майбутньому – відновлюваного палива; забезпечення безпеки енергетичних об'єктів, зокрема атомних станцій; розвиток технологічних інновацій у сфері відновлювальних джерел енергії та їхнє патентування. Дипломатичні заходи здійснюються як на двосторонньому так і на багатосторонньому рівнях.

В майбутньому енергетична дипломатія країн Перської затоки може розвиватися за трьома сценаріями.

Консервативний сценарій передбачає, що країни Перської затоки продовжуватимуть зосереджуватися на видобутку та експорті нафти та газу. Вони будуть оновлювати видобувну інфраструктуру для забезпечення конкурентоспроможності своєї енергетичної галузі. У цьому сценарії співпраця з іноземними партнерами відбудуватиметься переважно на двосторонній основі, зокрема з Китаєм та США.

Оптимістичний сценарій передбачає, що країни Перської затоки активніше готуватимуться до переходу на відновлювальні джерела енергії.

Вони будуть співпрацювати з іншими країнами у розробці нових стандартів та підготовці до переходу на нові джерела. У цьому сценарії співпраця також буде переважно двосторонньою, залучаючи, наприклад, Німеччину та Японію.

Високотехнологічний сценарій передбачає, що країни Перської затоки активно розвиватимуть технологічні розробки у сфері відновлювальних джерел енергії та атомної енергетики. Країни повністю перейдуть на відновлювальні джерела. Вони будуть співпрацювати з іншими країнами у створенні енергетичних платформ для комунікації зі споживачами та в питаннях цифровізації енергетичної галузі. У цьому сценарії співпраця буде універсальною, і залучені будуть як держави, так і регіональні та універсальні державні та недержавні організації, а також приватний сектор.

Енергетична співпраця України з країнами Перської затоки відбувається, втім її масштаби є порівняно незначними. Україна прагне диверсифікувати джерела постачання енергоносіїв, щоб зменшити енергетичну залежність від РФ. Країни Перської затоки мають значні запаси енергоносіїв, які можуть допомогти Україні досягти цієї мети.

Однак в умовах бойових дій, які тривають на території України, можуть відбуватись перебої з постачанням енергоносіїв з країн Перської затоки. Для вирішення цієї проблеми необхідно знайти нові логістичні рішення. Одним із варіантів є об'єднання трубопроводів України та Туреччини. Однак цей варіант вимагає значних інвестицій, які в умовах війни неможливо залучити. Також можна розглянути можливість використання українських портів у Західній Україні, але це також збільшить вартість енергоресурсів.

Іншою сферою енергетичної співпраці України з країнами Перської затоки є залучення інвестицій у розробку родовищ сланцевого газу на території України. Однак це питання набуде актуальності тільки після завершення активної фази бойових дій.

ВИСНОВКИ

Таким чином, за результатами нашого дослідження можемо зробити наступні висновки.

Геополітичне положення регіону Перської затоки має ряд особливостей в порівнянні з іншими водними та сухопутними регіонами світу, що надає йому виняткового становища. Перська затока завдяки своєму особливому розташуванню вважається найбільшим та найважливішим комунікаційним центром між трьома континентами. Багаті ресурси та зв'язок цієї затоки та вигідне географічне розташування перетворили Перську затоку на один із найважливіших стратегічних регіонів світу. У той же час, слід зазначити, що цей регіон відрізняється політичною нестабільністю.

Найбільш впливовими, з точки зору наявного енергоресурсного потенціалу, державами Перської затоки є Саудівська Аравія та Катар. В той же час найбільш залежними від поставок нафти та газу з країн Перської затоки є Китай, США та держави ЄС. Протистояння США та КНР на глобальному та регіональному рівнях, зокрема суперництво за доступ до енергоресурсів регіону, може призвести до дестабілізації безпекової ситуації в регіоні та підвищення цін на енергоресурси, що, в свою чергу, вплине й на характер енергетичної політики та розвиток енергетичної дипломатії країн Перської затоки.

Дослідивши особливості енергетичної політики держав регіону, ми визначили, що одним із важливих напрямів розвитку енергетичної політики країн Перської затоки є зменшення залежності їх економік від видобутку та експорту нафти. З цією метою держави регіону проводять політику, спрямовану на модернізацію енергетичної сфери, зокрема, розвиваючи технології з виробництва відновлюваних джерел енергії. Водночас, для більш суттєвих змін потрібні більш інтенсивні реформи та переосмислення енергетичної політики, яка здійснюється.

Дослідивши особливості розвитку енергетичної дипломатії країн Перської затоки, ми визначили, що вона є важливою складовою їх економічної політики. Метою енергетичної дипломатії держав Затоки є збереження позицій регіону як головного постачальника енергоносіїв на світовий ринок.

Наразі можна виділити два підходи до здійснення енергетичної дипломатії: традиційний та сучасний. Варто зазначити, що в країнах Перської затоки спостерігається поступовий перехід до сучасного підходу. Про це свідчать сучасні погляди на модернізацію енергетичної сфери; широке залучення іноземних інвестицій; участь країн Затоки у реалізації спільних проектів, спрямованих на інноваційне оновлення підприємств енергетичної галузі; ініціювання нових міжнародних енергетичних проектів; перехід до відновлюваних джерел енергії; впровадження цифрових технологій на підприємствах енергетичного сектору з метою підвищення їх ефективності та безпеки.

Розглядаючи сучасні тенденції розвитку енергетичної дипломатії країн Перської затоки, варто зазначити, що розвиток їх енергетичної дипломатії багато в чому буде залежати від загальносвітових та регіональних тенденцій в енергетичній сфері. Ці тенденції включають прагнення провідних високорозвинених держав світу до зменшення обсягів споживання традиційних видів енергоресурсної сировини та поступовий перехід до використання відновлювальних джерел енергії. Це спонукає держави Затоки до співпраці в енергетичній сфері, здійснення координації та узгодження своїх енергетичних політик.

Наразі енергетична дипломатія країн регіону спрямована на збереження позицій регіону як провідного постачальника нафти, а у майбутньому – відновлюваного палива; забезпечення безпеки енергетичних об'єктів, зокрема атомних станцій; розвиток технологічних інновацій у сфері відновлювальних джерел енергії та їх патентування; здійснення постійної модернізації енергетичної інфраструктури; цифровізацію енергетичного сектору.

В межах реалізації енергетичної політики, значна увага країнами Перської затоки приділяється дипломатичній роботі як на двосторонньому, так і на багатосторонньому рівнях. На двосторонньому рівні країни Перської затоки укладають торговельні угоди, реалізують інфраструктурні проекти та співпрацюють у сфері забезпечення безпеки енергетичних об'єктів. На багатосторонньому рівні країни Перської затоки беруть участь у спільних міжнародних конференціях з енергетичних питань, співпрацюють у рамках регіональних організацій (РСАДПЗ та ОПЕК), здійснюють координацію та узгодження своїх енергетичних політик, уніфікують технологічні стандарти та обмінюються досвідом.

У майбутньому енергетична дипломатія країн Перської затоки може розвиватися за трьома сценаріями.

Консервативний сценарій, в межах якого країни Перської затоки продовжуватимуть зосереджуватись на видобутку та експорті нафти та газу, а також оновленні відповідної інфраструктури.

Оптимістичний сценарій, який передбачає, що країни Перської затоки будуть більш активно готуватися до переходу на відновлювальні джерела енергії. Вони будуть співпрацювати з іншими країнами в питаннях розробки нових стандартів у цій галузі та в підготовці до переходу на нові джерела енергії.

Високотехнологічний сценарій, який передбачає, що країни Перської затоки будуть активно впроваджувати технологічні розробки з метою розвитку альтернативних джерел енергії. Країни повністю перейдуть на відновлювальні джерела. Вони будуть співпрацювати з іншими державами світу в питаннях створення нових енергетичних платформ та в питаннях цифровізації енергетичної галузі.

Однією з держав, з якою країни Перської затоки співпрацюють в сфері енергетики, є Україна. Енергетична співпраця України з країнами Перської затоки розпочалась на межі 1990-х – 2000-х рр. Україна прагне диверсифікувати свої джерела енергоносіїв, щоб зменшити залежність від поставок енергоносіїв з

РФ. Країни Перської затоки мають значні запаси нафти та газу і можуть допомогти Україні досягти цієї мети. Проте реалізація цих задумів ускладнилась після початку повномасштабного російського вторгнення. Для вирішення цієї проблеми необхідно знайти нові логістичні рішення. Один із варіантів – об'єднання трубопроводів України та Туреччини. Однак цей варіант потребує значних інвестицій, які в умовах війни неможливо залучити. Інший варіант – використання українських портів та транспортування енергоносіїв територією Західної України. Однак це також збільшить вартість енергоресурсів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бно-Айріян М. Стратегія енергетичної дипломатії України. К.: Видавничий дім «АртЕк». 2017. 624 с.
2. Микитенко В. В. На чому базується енергетична безпека держави. *Вісник НАН України*. 2005. № 3. С. 41–47.
3. Сухін Є. І. Нетрадиційна енергетика як фактор економічної безпеки держави: автореф. дис...д-ра екон. наук: спец. 21.04.01 «Економічна безпека держави». *Рада національної безпеки та оборони України / Національний ін-т проблем міжнародної безпеки*. К., 2005. 38 с.
4. Віденська конвенція про дипломатичні зносини: міжнародна угода від 1961 року № 199а. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/199a-06> (дата звернення: 01.12.2023).
5. Віденська конвенція про консульські зносини: міжнародна угода від 1963 року № 195у. URL: <https://naples.mfa.gov.ua/normativno-pravovi-akti/4978-vidensyuka-konvesija-pro-konsulysyky-znosini>(дата звернення: 01.12.2023).
6. Гандір Х., Кісь С. Я., Петренко В. П. Енергодипломатія як важливий інструмент управління процесами формування і гарантування енергетичної безпеки держави. *Science Review*. 2018. 3(10), Vol.5. URL: <https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/56354299/pw0818-libre.pdf?1524102565=&response-content-disposition=attachment%3B+filename%3D56354299.pdf&Expires=1701541166&Signature> (дата звернення: 01.12.2023).
7. Енергетична дипломатія: світові приклади для України. К.: Dixi Group, 2016. URL: https://dixigroup.org/storage/files/2016-09-15/web_energy_diplomacy_dixi_2016_ua_1.pdf (дата звернення: 22.02.2022).
8. Іран буде атомну електростанцію. *Карпат.Ін.Юа/* URL: <https://economic.karpat.in.ua/?p=32566&lang=uk> (дата звернення: 01.12.2023).

9. Конвенція про оперативне сповіщення про ядерну аварію: міжнародний договір від 1991 року № 3339-XI. URL: https://docs.dtkr.ua/doc/995_026 (дата звернення: 01.12.2023).
10. Мазур І.М. Дефініція поняття «енергетична безпека»: денотативний підхід. *Науково-інформаційний вісник*. 2013. №8. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2019/02/8-46-13.pdf> (дата звернення: 01.12.2023).
11. Гончар М. Статус України як провідного транзитера газу не вічний *Epravda*: веб-сайт. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2017/01/5/616739/>(дата звернення: 01.12.2023).
12. Міжнародна Енергетична Хартія сприятиме залученню сучасних чистих технологій у газовій та вугільній сфері для збереження кліматичних умов. *Урядовий портал*: веб-сайт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/249542556> (дата звернення: 01.12.2023).
13. Міжнародна конвенція про відповідальність операторів ядерних суден: міжнародний договір від 1962 року № 995_241. URL: Конвенція № 995_241 від 25.05.1962 Міжнародна ...ZakonOnline[https://zakononline.com.ua > documents > show](https://zakononline.com.ua/documents/show) (дата звернення: 01.12.2023).
14. Про цивільну відповідальність за ядерну шкоду та її фінансове забезпечення: міжнародний договір від 1997 року № 2893-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2893-14#Text> (дата звернення: 01.12.2023).
15. Прозорість видобувної галузі: виклики нового Стандарту ППВГ. *Українська енергетика*: веб-сайт. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/prozorist-vydobuvnoi-haluzi-vyklyky-novoho-standartu-irvh> (дата звернення: 01.12.2023).
16. Рамкова конвенція Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату: міжнародна угода від 1992 року № 995_d17. URL:

- https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text (дата звернення: 01.12.2023).
17. Статут Міжнародного агентства по атомній енергії: установчий договір від 1957 року № 995_164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_164#Text (дата звернення: 01.12.2023).
  18. Суходоля О.М. Російська енергетична політика як інструмент гібридного руйнування демократичного світу. *Стратегічна панорама. Спеціальний випуск.* 2022. URL: <https://niss-panorama.com/index.php/journal/article/download/133/133> (дата звернення: 01.12.2023).
  19. Торговельно-економічне співробітництво України та Саудівської Аравії. *МЗС України:* веб-сайт. URL: <https://saudiarabia.mfa.gov.ua/en/partnership/532-torgovelyno-jekonomichne-spivrobitnictvo-mizh-ukrajinoju-ta-sauidivsykoju-aravijeju/bilateral-trade-and-economic-relations#:~:text=According%20to%20data%20of%20the,%E2%80%93%20U%20SD%2014%2C14%20million.> (дата звернення: 22.02.2022).
  20. Турчин Я. Енергетична дипломатія як важлива складова зовнішньої політики держави: європейський досвід для України. *Політичні науки.* 2016. Вип. 2. № 2. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/aug/5856/turchinviziyi22016.pdf> (дата звернення: 01.12.2023).
  21. Турчин Я. Енергетична дипломатія як важлива складова зовнішньої політики США. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/9/16/paragraphs/802/turchyn1.pdf>
  22. Aarts P., Nonneman G. *Saudi Arabia in the Balance, Political Economy, Society, Foreign Affairs.* London: Hurst & Company, 2005. 421 p.
  23. Adebfar T. *Geopolitical Dimensions of the Main Export Pipeline in the Caspian Region.* Institute for International Energy Studies: Tehran, 2005. 212 p.

24. Adeli S.M Prevailing Global Trends from Davos. *Ravand-e- Eghtessadi*. 2006. No. 30. P.14-23.
25. Adeli S.M Soft Power & Hard Power. *Ravand-e- Eghtessadi*. 2007. No. 24. P. 4-12.
26. Adeli S.M. Challenges of Foreign Policy of Iran. *Ravand-e-Eghtessadi*. 2019. No. 47. P. 2-7.
27. Adeli S.M. Connecting with the World Economy. *Ravand-e-Eghtessadi*. 2005. No.11. P.13-26.
28. Al-Badi A., Al-Mubarak I. Growing energy demand in the GCC countries. *Arab Journal of Basic and Applied Sciences*. 2019. No. 26 (1). P. 488–496.
29. Alharbi Fahad Radhi, Csala D. GCC countries’ renewable energy penetration and the progress of their energy sector projects. *IEEE Access*. 2020. No. (8). P. 211–215.
30. Alotaibi A. Energy consumption in Kuwait: Prospects and future approaches. *Energy Policy*. 2010. No. 39 (2). P. 637–643.
31. Al-Sarihi A., Mansouri N. Renewable Energy Development in the Gulf Cooperation Council Countries: Status, Barriers, and Policy Options. *Energies*. 2022. No. 15 (5). P.19-23.
32. Arif B.H. The role of soft power in China's foreign policy in the 21th century. *Int. J. Soc. Sci. Edu. Stud*. 2017. No. 3. P. 94-101.
33. Asif M., Khan S. Transition towards sustainable energy production –A review of the progress for solar energy in Saudi Arabia. *Energy Exploration & Exploitation*. 2018. No. 36 (1). P. 3–27.
34. Bayne N., Woolcock S. *The New Economic Diplomacy*. London: Ashgate, 2005. 731 p.
35. Brezezinski Z. *The Second Chance*. New York: Basic Books, 2004. 156 p.
36. Colgan J. D. *Oil International conflict. The New Politics of Strategic Resources: Energy and Food Security Challenges in 21 Century*. Washington: Brookings Institution, 2015. 118 p.

37. Division in the Gulf: is there any way back for GCC unity in 2018? *Middle East Econ. Surv. (MEES)*. 2018. No. 60. 13 p.
38. Downie C. Australian energy diplomacy. *Australian Journal of International Affairs*. 2019. № 73 (2). P. 1-7.
39. Florini A., Sovacool B.K. Who governs energy? The challenges facing global energy governance. *Energy Policy*. 2009. No. 37. P. 539-548.
40. Griffiths S. A review and assessment of energy policy in the Middle East and North Africa region. *Energy Policy*. 2017. No. 102. P. 249-269.
41. Hamel M. Oil Outlook and Investment Challenges. OPEC Summit. Riyadh, 2007. 74 p.
42. Hamilton J. D. Historical oil shocks. *Routledge Handbook of Major Events in Economic History*. New York: Routledge Taylor and Francis Group, 2013. 68 p.
43. IEEJ, IEEJ Outlook. Prospects and Challenges until 2050. The Institute of Energy Economics Japan (IEEJ). Tokyo, 2022. 2017 p.
44. Jaffe A. M. OPEC: An anatomy of a cartel. *Energy Security Challenges*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2017. 143 p.
45. Khalid Bin Sayeed. *Western Dominance and Political Islam*. Albany: SUNY Press, 1995. 160 p.
46. Ladoucet V. Scenarios for Long Term Demand, *Ravand-e-Eghtessadi*. 2007. No. 33. P. 21-32.
47. Lukes S. Power and The Battle for Hearts and Minds; On the Bluntness of Softpower. *Millennium Journal of International Studies*. 2005. No. 3. P. 7-14.
48. Meierding. E. Energy security and Sub-Saharan Africa. *International Development Policy*. 2011. № 12. P. 104-109.
49. Mohammad Baqir as-Sadr. *Our Economics*. Tehran: World organization for Islamic Services, 1994. 231 p.
50. Nye J.S. Get smart: combining hard and soft power. *Foreign Aff.* 2009. No. 88. P. 160-163.
51. Nye J.S. *Soft Power*. *Foreign Policy Slate Group, LLC*. 1990. P. 153-171.

52. Parveen R., Keloth V., Abo-Khalil G. et al. An insight to the energy policy of GCC countries to meet renewable energy targets of 2030. *Energy Policy*. 2020. No. (147). P. 111-134.
53. Proedrou F. Revisiting pipeline politics and diplomacy: from energy security to domestic politics explanations. *The SAGE Handbook of Diplomacy*. 2017. № 2. P. 1-10.
54. Sovacool B.K. How long will it take? Conceptualizing the temporal dynamics of energy transitions. *Energy Res. Soc. Sci.* 2016. No. 13. P. 202-215.
55. Walt S. M. The Renaissance of security studies. *International 121*. 1991. № 35 (2). P. 211-239.
56. Yergin D. *The Prize: The Epic Quest for Oil, Money and Power*. New York: Simon & Shuster, 2012. 211 p.
57. Yu K.H. *From Energy Diplomacy to Global Governance? A Case Study on China's Energy Security in the 21st Century*, European and International Studies. King's College London: United Kingdom, 2015. 270 p.
58. Zhao H. *Energy Diplomacy: from “Bilateral Diplomacy” to “Global Energy Governance”, the Economics and Politics of China's Energy Security Transition*. Academic Press. 2019. P. 121-149.
59. Abu Dawud. Collection of Hadiths. URL: <http://www.hadithcollection.com/abudawud/249-Abu%20Dawud%20Book%2017.%20Wages/17525-abu-dawud-book-017-hadith-number-3470.html> (last accessed: 01.12.2023).
60. Adeli S.M. The contribution of energy diplomacy to international security; with special emphasis on Iran. *Iranian Review of Foreign Affairs*. 2010. No. 10. URL: https://ciaotest.cc.columbia.edu/journals/irfa/v1i2/f_0021944_18127.pdf (last accessed: 22.02.2022).
61. Adrian Whiteman, Dennis Akande, Nazik Elhassan. IRENA. Renewable capacity statistics 2021 International Renewable Energy Agency (IRENA). *Abu Dhabi*. <https://www.irena.org/>-

- /media/Files/IRENA/Agency/Publication/2021/Apr/IRENA_RE_Capacity_Statistics_2021.pdf (last accessed: 22.02.2022).
62. Albert E. China's Big Bet on Soft Power, Foreign Affairs. *Council on Foreign Relations*. 2018. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Chinas%20Big%20Bet%20on%20Soft%20Power%2C%20Foreign%20Affairs&publication_year=2018&author=E.%20Albert (last accessed: 22.02.2022).
  63. Amirahmadi H. Dark Geopolitics of the Middle East, 2015. URL: <https://www.thecaireview.com/wp-content/uploads/2015/09/CR18-Amirahmadi.pdf> (last accessed: 22.02.2022).
  64. Annual patents filed in sustainable energy. *World Data*: website. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/patents-for-renewables-by-country?tab=table> (last accessed: 22.02.2022).
  65. Aras B., Kardaş Ş. Geopolitics of the new Middle East: perspectives from inside and outside. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*. 2021. No. 1. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/19448953.2021.1888251> (last accessed: 22.02.2022).
  66. Aras B., Yorulmazlar E. Mideast geopolitics: The struggle for a new order. *Middle East Policy*. 2017. No. 3. URL: <https://www.academia.edu/download/86329466/mepo.1226720220523-1-15gl76j.pdf> (last accessed: 22.02.2022).
  67. Ashrafi Y., Rohani M. Factors influencing an optimal of energy diplomacy in line with economic defense. *Defense Economics*. 2021. No. 3. URL: https://eghtesad.sndu.ac.ir/article_1622.html?lang=en (last accessed: 22.02.2022).
  68. Bovan A., Vučenović T., Peric N. Negotiating energy diplomacy and its relationship with foreign policy and national security. *International Journal of Energy Economics*. 2020. No. 7. URL: https://www.zbw.eu/econis-archiv/bitstream/11159/8259/1/1750138247_0.pdf (last accessed: 22.02.2022).

69. Bovan A., Vučenović T., Perić N. Negotiating Energy Diplomacy and its Relationship with Foreign Policy and National Security. *International Journal of Energy Economics and Policy*. 2020. № 10 (2). URL: https://www.researchgate.net/profile/Nenad-Peric/publication/338720574_Negotiating_Energy_Diplomacy_and_its_Relationship_with_Foreign_Policy_and_National_Security/links/5e27912d92851c3aadcf8dc0/Negotiating-Energy-Diplomacy-and-its-Relationship-with-Foreign-Policy-and-National-Security.pdf?origin=publication_detail (last accessed: 02.22.2022).
70. BP Statistical Review of World Energy. *BO*: website. URL: <http://www.bp.com/content/dam/bp/pdf/energy-economics/statistical-review-2015/bp-statistical-review-of-world-energy-2015-full-report.pdf> (last accessed: 22.02.2022).
71. Buchan D. The Rough Guide до Energy Crisis. London, 2012. URL: <https://www.ica.org/statistics/balances> (last accessed: 02.22.2022).
72. Cordesman A.H. Geopolitics and energy in the Middle East. *Center for Strategic studies*. 1999. URL: https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/media/csis/pubs/meenergy%5B1%5D.pdf (last accessed: 22.02.2022).
73. Dudley D. Is Time Running Out for the Gulf Cooperation Council? *Forbes*. 2018. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Is%20Time%20Running%20Out%20for%20the%20Gulf%20Cooperation%20Council&publication_year=2018&author=D.%20Dudley (last accessed: 22.02.2022).
74. Energy cooperation. *INOGATE*: website. URL: http://www.inogate.org/energy_cooperation?lang=en (last accessed: 22.02.2022).
75. Fattouh R., Poudineh R. The Rise of Renewables and Energy Transition: what Adaptation Strategy for Oil Companies and Oil-Exporting Countries? Oxford Institute for Energy Studies, 2018. URL:

- https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=The%20Rise%20of%20Renewables%20and%20Energy%20Transition%3A%20what%20Adaptation%20Strategy%20for%20Oil%20Companies%20and%20Oil-Exporting%20Countries&publication_year=2018&author=B.%20Fattouh&author=R.%20Poudineh&author=R.%20West (last accessed: 22.02.2022).
76. Feltman J., Gross S. The new geopolitics of the Middle East: America's role in a changing region. The Brookings, 2019. URL: https://www.hidropolitikakademi.org/uploads/wp/2019/01/FP_20190107_new_geopolitics_of_mena_final.pdf (last accessed: 22.02.2022).
  77. GCC decarbonisation: new technologies could spur regional transition 2021. *Asia House*: website. URL: https://asiahouse.org/research_posts/gcc-decarbonisation-new-technologies-could-spur-regional-transition/ (last accessed: 22.02.2022).
  78. GDP per country. Statista: website. URL: <https://www.statista.com> (last accessed: 01.12.2023).
  79. Global Energy Transformation. A Roadmap to 2050 International Renewable Energy Agency. *IRENA*: website. URL: <https://www.irena.org/> (last accessed: 22.02.2022).
  80. Gonchar M., Chubyk A., Ishchuk. Energy Component in New Generation Warfare. Case of Russia's hybrid aggression against Ukraine. Kyiv: Centre for Global Studies, 2015. URL: <https://geostrategy.org.ua/analityka/doslidzhennya/energetychnyy-komponent-viyny-novogo-pokolinnya-pryklad-rosiyskoyi-agresiyi-proty-ukrayiny/zavantazhyty-pdf-eng> (last accessed: 01.12.2023).
  81. Griffiths S. Energy diplomacy in a time of energy transition. *Energy Strategy Reviews*. 2019. No. 5. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211467X19300793> (last accessed: 22.02.2022).
  82. Griffiths S. Renewable energy policy trends and recommendations for GCC countries. *Energy Transit*. 2017. No. 1. URL:

- https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Renewable%20Energy%20Market%20Analysis%3A%20GCC%202019&publication_year=2019&author=IRENA (last accessed: 22.02.2022).
83. Gulf Economic Update 2022. *World Bank*: website. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099311005162231016/pdf/IDU0d2c7c1730fbdd04b560bdd5013e6eeea66ca.pdf> (last accessed: 22.02.2022).
  84. Herranz-Surrallés A. Energy diplomacy under scrutiny: parliamentary control of intergovernmental agreements with third-country suppliers. *Challenging Executive Dominance*. 2018. No. 10. URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/oa-edit/10.4324/9781315149318-10/energy-diplomacy-scrutiny-parliamentary-control-intergovernmental-agreements-third-country-suppliers-anna-herranz-surrall%C3%A9s> (last accessed: 22.02.2022).
  85. International Energy Agency. *IEA*: website. URL: <https://www.iea.org/> (last accessed: 22.02.2022).
  86. Iran country profile. Meed: website. URL: <https://www.meed.com/iran-country-profile/> (last accessed: 01.12.2023).
  87. Iraq country profile. Meed: website. URL: <https://www.meed.com/Iraq-country-profile/> (last accessed: 01.12.2023).
  88. Lombardi M., Panerali K., Rousselet S., Scalise J. Electric Vehicles for Smarter Cities: the Future of Energy and Mobility. *World Economic Forum*. 2018. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Electric%20Vehicles%20for%20Smarter%20Cities%3A%20the%20Future%20of%20Energy%20and%20Mobility&publication_year=2018&author=World%20Economic%20Forum (last accessed: 22.02.2022).
  89. Luomi M. Global Governance of the Energy-Climate Nexus: towards National Engagement Strategies. *EDA Working Paper, Emirates Diplomacy Academy (EDA)*. 2016. No. 31. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Global%20Governance%20of%20the%20Energy-

- Climate%20Nexus%3A%20towards%20National%20Engagement%20Strategies&publication_year=2016&author=M.%20Luomi (last accessed: 22.02.2022).
90. Macdonald H. Geopolitics and Middle East Conflict. *Forsvarsstudier*. 2002. URL: <https://fhs.brage.unit.no/fhs-xmlui/handle/11250/99641> (last accessed: 22.02.2022).
  91. Macdonald H. Geopolitics in the Middle East. *Geopolitics*. 2001. No. 3. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14650040108407734> (last accessed: 22.02.2022).
  92. Majed A. Al Suwailem, Abdullah Aldayel. Crude Oil Reserves Metrics of GCC Members. *KAPSARC*. URL: <https://www.kapsarc.org/research/publications/crude-oil-reserves-metrics-of-gcc-members/> (last accessed: 22.02.2022).
  93. Mitsui looks at buying stake in Qatar's LNG expansion project. *REUTERS*: website. URL: <https://www.reuters.com/markets/commodities/mitsui-looks-buying-stake-qatars-lng-expansion-project-2023-10-18/> (last accessed: 22.02.2022).
  94. MOC between UEA and Japan. IEA: website. URL: <https://www.iea.org/policies/13377-moc-on-hydrogen-between-uae-and-japan?s=1> (last accessed: 22.02.2022).
  95. Murphy F., Pierru A., Rioux B. Efficient industrial energy use: The first step in transitioning Saudi Arabia's energy mix. *Energy Policy*. 2017. No. 105. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301421517301040> (last accessed: 22.02.2022).
  96. Nye J. The Benefits of Soft Power. *Harvard Business School Working Knowledge*. 2004. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=The%20Benefits%20of%20Soft%20Power&publication_year=2004&author=J.%20Nye (last accessed: 22.02.2022).

97. Oil 2021 Analysis and Forecast 2021. *IAE*: website. URL: https://iea.blob.core.windows.net/assets/1fa45234-bac5-4d89-a532-768960f99d07/Oil_2021-PDF.pdf (last accessed: 22.02.2022).
98. Oil rents (% of GDP). *World Bank*: website. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/> (last accessed: 22.02.2022).
99. Organization of petroleum exporting countries. *OPEC*: website. URL: www.opec.org (last accessed: 20.02.2022).
100. Oxford Institute for Energy Studies. Prospects for Renewable Energy in GCC States: Opportunities and the Need for Reform. URL: <https://a9w7k6q9.stackpathcdn.com/wpcms/wp-content/uploads/2014/09/MEP-10.pdf> (last accessed: 22.02.2022).
101. Pascual C. The New Geopolitics of Energy. *Columbia Center on Global Energy Policy*. 2015. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=The%20New%20Geopolitics%20of%20Energy&publication_year=2015&author=C.%20Pascual (last accessed: 22.02.2022).
102. Persian Gulf states: country studies. Library of congress: website. URL: <https://www.loc.gov/item/93046476/> (last accessed: 01.12.2023).
103. Press releases. *OPEC*: website. URL: https://www.opec.org/opec_web/en/index.htm (last accessed: 01.12.2023).
104. Rana K.S. Bilateral Diplomacy. *DiploHandbooks*, 2002. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Bilateral%20Diplomacy&publication_year=2002&author=K.S.%20Rana (last accessed: 22.02.2022).
105. Renewable Energy Market Analysis: GCC 2019. *International Renewable Energy Agency (IRENA)*: website. URL: <https://www.irena.org/> (last accessed: 22.02.2022).
106. Renewable energy. *Environmental protection and management*: website. URL: <http://eeagrants.org/What-we-do/Programme-areas/Climate-change-and-renewable-energy/Renewable-energy> (last accessed: 22.02.2022).

107. Renewable power policies in the Arab Gulf States 2022. *MEI*: website. <https://www.mei.edu/publications/renewable-power-policies-ar-ab-gulf-states> (last accessed: 22.02.2022).
108. Renewables 2016 Global Status Report 2016. *REN21*: website. URL: https://www.ren21.net/wp-content/uploads/2019/05/REN21_GSR2016_FullReport_en_11.pdf (last accessed: 22.02.2022).
109. Renewables in the Arab world: maintaining momentum. *APICORP Energy Res.* 2018. No. 3. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Renewables%20in%20the%20Arab%20world%3A%20maintaining%20momentum&publication_year=2018&author=APICORP (last accessed: 22.02.2022).
110. Saudi Arabia country profile. Meed: website. URL: <https://www.meed.com/saudi-arabia-country-profile>(last accessed: 01.12.2023).
111. Saving Oil and Gas in the Gulf. *Chatham House*: website. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Energy%2C%20Environment%20and%20Development/0813r_gulfoilandgas.pdf (last accessed: 22.02.2022).
112. Top countries in oil consumption. *OilPrice*: website. URL: <https://oilprice.com/Energy/Crude-Oil/US-And-China-Top-The-Chart-In-Global-Oil-Consumption.html#:~:text=In%202022%2C%20the%20US%20led,%25%20and%2041%25%2C%20respectively> (last accessed: 22.02.2022).
113. UAE Foreign Policy. *The United Arab Emirates Ministry of Foreign Affairs and International Cooperation*: website. URL: <https://www.mofa.gov.ae/en> (last accessed: 22.02.2022).
114. Uludağ, M.B., Karagül, S., Baba, G. Turkey's role in energy. *International Journal of Energy Economics and Policy*. URL: [d-1431711858167&uri-CELEX: 52015DC0080](https://www.ijep.com/issue/view/Issue-Details?id=1431711858167&uri-CELEX:52015DC0080) (last accessed: 02.22.2022).

115. Van de Graaf T., Colgan J. Global energy governance: a review and research agenda. *Palgrave Commun.* 2016. No. 2. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=Global%20energy%20governance%3A%20a%20review%20and%20research%20agenda&publication_year=2016&author=T.%20Van%20de%20Graaf&author=J.%20Colgan (last accessed: 22.02.2022).
116. Vienna Convention on Diplomatic Relations: International Treaty dated 1961. URL: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/9_1_1961.pdf (last accessed: 22.02.2022).
117. Wang H., Qin X. Introduction to energy diplomacy. Beijing: Social Science Academic Publisher. 2012. URL: <https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-16-9109-6> (last accessed: 22.02.2022).
118. Woodward R. The UAE – Soft Superpower in the Making? *TRENDS Research & Advisory*. 2018. URL: https://scholar.google.com/scholar_lookup?title=The%20UAE%20%20Soft%20Superpower%20in%20the%20Making&publication_year=2018&author=R.%20Woodward (last accessed: 22.02.2022).
119. Yusuf al-Qaradawi. Althdyat alty twajh alamh aleslamyh alywm. URL: <http://www.qaradawi.net/2010-02-01-08-43-29/4511.html> (last accessed: 01.12.2023).
120. Yusuf al-Qaradawi. Hl fy alnft zkah? URL: <http://www.qaradawi.net/fatawaahkam/30/6310-2012-11-08-08-29-25.html> (last accessed: 01.12.2023).

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра туристичного бізнесу та країнознавства

ВІДГУК НАУКОВОГО КЕРІВНИКА

на кваліфікаційну роботу магістра студентки
спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та
регіональні студії»

Імомової Каміли Курбонівни

на тему: «Енергетична дипломатія країн Перської затоки»

14.12.2023 р.

Магістерська робота Імомової К.К. є змістовним дослідженням, яке присвячено актуальній темі – розвитку енергетичної дипломатії країн Перської затоки. Перська затока є стратегічно важливим регіоном світу, на який припадає приблизно 66 % світових запасів нафти. Відтак вплив держав Перської затоки на світові гео економічні процеси є доволі значним. У зв'язку з цим необхідність комплексного вивчення особливостей енергетичної дипломатії, як складової енергетичної політики країн Перської затоки, набуває важливого значення. У той же час дана тема знайшла лише епізодичне висвітлення у науковій літературі. Таким чином, обрана для дослідження тема магістерської роботи є досить актуальною, а її вибір є обгрунтованим.

Імомова К.К. своєчасно підійшла до написання кваліфікаційної магістерської роботи, регулярно відвідувала консультації, дослухалась до порад керівника, виявила себе як старанна студентка.

Не викликає заперечень структура дослідження, яку відзначають чіткість, логічність і послідовність, що дозволило досягти мету та виконати поставлені в роботі завдання.

У першому розділі розглянуто нормативно-правову та науково-теоретичну базу дослідження. Складено соціально-економічний та політичний профіль країн Перської затоки. В другому розділі проаналізовано особливості енергетичної політики держав Затоки, досліджено роль та місце енергетичної дипломатії як складової економічного співробітництва країн Перської затоки. В третьому розділі автор розглянула основні тенденції та сценарії розвитку енергетичної дипломатії держав Затоки, а також особливості розвитку співпраці України та країн Перської затоки в енергетичній галузі.

В той же час варто зазначити, що мають місце в роботі і певні недоліки, зокрема в оформленні (у вигляді стилістичних помилок). Втім, зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку роботи К.К. Імомової.

В цілому, магістерська робота К.К. Імомової є завершеним, самостійним дослідженням, відповідає вимогам, що висувуються до випускних робіт відповідного кваліфікаційного рівня, може бути рекомендована до захисту в Державній екзаменаційній комісії та заслуговує на позитивну оцінку.

Науковий керівник

кандидат історичних наук,
доцент кафедри туристичного бізнесу
та країнознавства

М.Ю. ОНАЦЬКИЙ

Харківський національний
університет ім. В.Н. Каразіна,
м. Харків

11. 12. 2023 р.

Екзаменаційній комісії
із захисту робіт бакалаврів
студентів спеціальності
291 «Міжнародні відносини,
суспільні комунікації та
регіональні студії,
освітньо-професійної програми
«Міжнародні відносини та
регіональні студії:
сходознавство»

РЕЦЕНЗІЯ

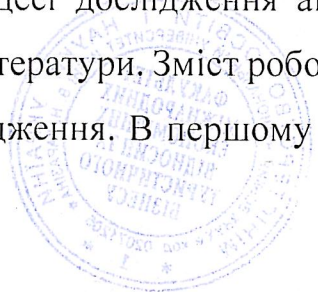
на кваліфікаційну роботу магістра
студентки спеціальності 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації
та регіональні студії»,
освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини та регіональні студії:
сходознавство»

Імомової Каміли Курбонівни

на тему: «**Енергетична дипломатія країн Перської затоки**»

В XXI ст. економічний розвиток країн світу є тісно пов'язаний зі збільшенням енергоспоживання. Серед передумов успішного економічного розвитку та політичної стабільності як для промислово розвинених країн, так і для країн, що розвиваються ключовою є проблема забезпеченості енергетичними ресурсами. Нафта та газ виступають важливим фактором без яких функціонування сучасної промисловості фактично є не можливою. Найбільшими експортерами енергоресурсів на планеті виступають держави Перської затоки. У зв'язку з цим актуального значення набуває вивчення енергетичної політики держав Перської затоки та її важливої компоненти – енергетичної дипломатії та її основних складових. З огляду на це, тема бакалаврської роботи набуває актуального значення як з наукової, так і з практичної точки зору.

В процесі дослідження автор опрацювала значну кількість джерел та наукової літератури. Зміст роботи побудований логічно та повністю розкриває тему дослідження. В першому розділі розглянута джерельна та наукова база

дослідження. Складено соціально-економічний профіль держав Перської затоки. В другому розділі розглянуто гео економічне значення регіону Перської затоки. Проаналізовано особливості енергетичної політики держав регіону. Досліджено роль та місце енергетичної дипломатії як важливої складової енергетичного співробітництва країн Перської затоки. Третій розділ присвячено проблемам та перспективам розвитку енергетичної дипломатії держав Перської затоки. Висвітлено сучасні тенденції розвитку енергетичної дипломатії країн вказаного регіону. Розглянуто можливі сценарії розвитку енергетичної дипломатії. Досліджено сучасний стан та перспективи розвитку співпраці України та країн Перської затоки в енергетичній сфері.

Даючи в цілому високу оцінку дослідженню К.К. Імомової, тим не менше варто вказати й на певні недоліки, що містяться в роботі. Так, на нашу думку, більше уваги слід було б приділити аналізу особливостей енергетичної дипломатії кожної з країн Перської затоки. Присутні певні помилки в оформленні списку літератури. Мають місце й певні стилістичні вади.

Втім, вказані недоліки носять частковий характер та не впливають на загальний зміст роботи. В цілому ж, магістерська робота К.К. Імомової є завершеним, самостійним дослідженням, яке відповідає встановленим вимогам до робіт відповідного кваліфікаційного рівня. За умов успішного захисту в ЕК робота заслуговує оцінки «добре», а її автор – надання освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр» за спеціальністю 291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії», освітньо-професійної програми «Міжнародні відносини та регіональні студії: сходознавство».

Рецензент:

кандидат економічних наук,
доцент ЗВО, в.о. завідувача кафедри
міжнародних економічних відносин
імені Артура Голікова
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

Іван МАРЧЕНКО